

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEVEVÎ'NİN EL-MİNHÂC ADLI ESERİ BAĞLAMINDA
İBADETLER BAHSİNDE GEÇEN İHTİYAT ÖRNEKLERİ**

Ceylan BİLMEZ

**KASIM – 2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEVEVÎ'NİN EL-MİNHÂC ADLI ESERİ BAĞLAMINDA
İBADETLER BAHSİNDE GEÇEN İHTİYAT ÖRNEKLERİ**

Ceylan BİLMEZ

**Danışman
Doç. Dr. Yusuf EŞİT**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Sadrettin BUĞDA Dr. Öğr. Üyesi Selman DEMİRBOĞA

**KASIM-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Ceylan BİLMEZ tarafından hazırlanan “Nevevî’nin el-Minhâc Adlı Eseri Bağlamında İbadetler Bahsinde Geçen İhtiyat Örnekleri” adlı tez çalışması 27/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Yusuf EŞİT

.....

Danışman

Doç. Dr. Yusuf EŞİT

.....

Üye

Doç. Dr. Sadrettin BUĞDA

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Selman DEMİRBOĞA

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi. Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğini bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I hereby declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Ceylan BİLMEZ
27/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEVEVÎ'NİN EL-MİNHÂC ADLI ESERİ BAĞLAMINDA İBADETLER BAHSİNDE GEÇEN İHTİYAT ÖRNEKLERİ

Ceylan BİLMEZ

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Yusuf EŞİT

2025, 67 Sayfa

İslam hukukunda "ihtiyat" kavramı, önceden bilinmeyen veya belirsiz durumlarda, zararların önlenmesi için alınan tedbirlere atıfta bulunur. Bu kavram, genellikle Müslümanların hayatı, dini malı ve akıl sağlığı gibi temel değerlerini korumak amacıyla kullanılır. İhtiyat prensibi, potansiyel bir zararın meydana gelmesini önlemek için gereken tüm önlemlerin alınması gerektiğini ifade eder. Bu nedenle, İslam hukukunda ihtiyat esas olarak bir önlem olarak kullanılır ve kişilerin güvenliği ve refahı için çok önemlidir. İslam hukukunda ihtiyat Nevevî (ö. 676/1277) gibi fıkıh alimleri tarafından da ele alınmıştır. Nevevî, ihtiyatın zararları önceden engelleyici ve koruyucu bir tedbir olduğunu vurgular. Ona göre bir olayın ya da eylemin hükmünün kesin olarak bilinmediği durumlarda ihtiyata başvurulur. Nevevî, ihtiyat kavramının sadece bireysel hayatta değil, toplumsal hayatta da geçerli olduğunu belirtir. Bir toplumun, zararlı faaliyetleri önlemek için ihtiyatlı davranması gerektiğini ifade eder. İslam hukukunda ihtiyat ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı Nevevî'nin ihtiyata bakış açısını ve bu kavramı nasıl ele aldığını örnekleriyle beraber ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Adalet, Zaruret, Şüphe, İhtiyat, Takva, Vera, İhsan, Tevbe.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

EXAMPLES OF PRECAUTION IN THE SECTION ON ACTS OF WORSHIP WITHIN THE CONTEXT OF AL-NAWAWĪ'S MINHĀJ

Ceylan BİLMEZ

Batman University Graduate Education Institute

İslamic Department of Science

Advisor: Doç. Dr. Yusuf EŞİT

2025, 67 Pages

The concept of "precaution" in Islamic law refers to measures taken to prevent harm in previously unknown or uncertain situations. This concept is generally used to protect the basic values of Muslims such as life, property and mental health. The precautionary principle states that all necessary precautions must be taken to prevent potential harm from occurring. Therefore, in Islamic law, prudence is mainly used as a precaution and is very important for the safety and well-being of individuals. Precaution in Islamic law has also been discussed by fiqh scholars such as Nawawi. Nawawi emphasizes that precaution is a preventive and protective measure against harm. According to him, it is used when the verdict of an event or action is not known precisely. Nawawi states that the concept of precaution is valid not only in individual life but also in social life. It states that a society should act with caution to prevent harmful activities. The number of studies on precaution in Islamic Law is limited. The aim of this study is to reveal Nawawi's point of view on precaution and how he deals with this concept, together with examples.

Keywords: Law, Justice, Necessity, Doubt, Precaution, Taqwa, Vera(being afraid to sin), İhsan (sincerety), Repentance.

ÖN SÖZ

İslam hukuk geleneği, yalnızca normatif düzenlemeler bütünü değil; aynı zamanda bireyin vicdanıyla, ilahi hitapla ve toplumsal sorumlulukla kurduğu çok katmanlı bir ilişki alanıdır. Bu çalışmada, Nevevî'nin el-Minhâc adlı eserinde detaylı biçimde ele aldığı ihtiyatı yaklaşımı, bireyin Allah'a karşı duyduğu sorumluluğun, ahlaki hassasiyetin ve adaletin tezahürüdür.

Nevevî'ye göre şeyler, açıkça helal olanlar, açıkça haram olanlar ve hükmü net olmayanlar şeklinde üç kategoriye ayrılır. Özellikle üçüncü kategori, yani hükmü belirsiz olan alan, ihtiyatın devreye girdiği ve müctehidlerin ictihâd yoluyla hüküm belirlediği bir sahadır. Bu bağlamda, ictihâdî delillerle hükme bağlanmış bir fiilin terk edilmesi, vera' kapsamında değerlendirilmekte ve tavsiye edilmektedir. Nevevî'nin bu yaklaşımı, ihtiyatın yalnızca bir ilke değil; aynı zamanda bireyin fitratına, özgür iradesine ve vicdanına hitap eden bir yaşam biçimi olduğunu göstermektedir. Bu tez, el-Minhâc'ın konu başlıkları doğrultusunda Nevevî'nin görüşlerini örneklerle ele alarak, ihtiyat ilkesinin fıkhi bağlamdaki yansımalarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Koyu biçimde belirtilen Nevevî'ye ait ifadeler, ihtiyat ilkesi çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu tez, giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Genel hatlarıyla tezin konusu, önemi, amaç ve yöntemi giriş kısmında ele alınmıştır. Birinci bölümde Nevevî'nin hayatına kısaca değinilmiş, ihtiyat kavramsal çerçevesi genel hatlarıyla ele alınmıştır. Nevevî'nin ibadet alanında kullandığı ihtiyat örnekleri İkinci bölümde ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmam boyunca akademik rehberliğiyle bana yol gösteren, eleştirel bakış açısı ve bilimsel katkılarıyla tezimin gelişimine büyük destek sağlayan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Yusuf EŞİT 'e gönülden teşekkür ederim. Kendilerinin bilgi ve tecrübesi, bu çalışmanın temel taşlarını oluşturmada etkili olmuştur. Hayatım boyunca bana sevgisiyle, sabrıyla ve duasıyla eşlik eden; vicdan, fitrat ve ahlaki sorumluluk gibi kavramları içselleştirmemde derin bir etki bırakan rahmetli Annem Nazime BİLMEZ'e bu çalışmayı ithaf etmek, benim için bir vefa borcudur. O'nun sessiz bilgeliği ve manevi desteği, bu tezin ruhunu besleyen en kıymetli kaynaklardan biri olmuştur. Bu süreçte yanımda olan dostlarıma, sabırla destek veren aileme ve düşünsel gelişimime katkı sağlayan tüm kaynaklara teşekkür ederim.

Ceylan BİLMEZ
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	1
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	2
2. GENEL HATLARIYLA NEVEVÎ’NİN HAYATI VE İHTİYAT	3
2.1. Hayatı.....	3
2.2. Eserleri	5
2.3. Teorik Boyutuyla İhtiyat.....	8
2.3.1. Sözlük anlamı	8
2.3.2. Terim anlamı.....	9
2.4. İhtiyatla İlişkili Kavramlar.....	12
2.5. İhtiyat’ın “Hilâfa Riayet” ve “Hurûc Mine’l-hilâf” ile Bağlantısı	16
2.6. Nevevî’nin İhtiyata Başvurma Gerekçeleri	18
2.6.1. Şüphe ve belirsizlik durumlarında dini sorumluluğu güvence altına alma...	19
2.6.2. İbadetlerde Allah hakkını korumak	19
2.6.3. Kimi durumlarda yükümlülüğü kolaylaştırma.....	20
2.6.4. Muamelât ve insan haklarında zulümden kaçınma.....	20
2.6.5. İhtilaflı meselelerde görüşleri cem etme.....	20
2.6.6. Fetvada en güvenli/sahih görüşü ve selameti tercih etme.....	21
2.6.7. İlmî istidlâl ve metolojik tutarlılık	22
2.7. İhtiyatın Meşruiyeti ve Hükümü.....	22
3. MİHÂC’IN İBADET BAHSİNDE GEÇEN İHTİYAT ÖRNEKLERİ	24
3.1. Taharet (Temizlik) ile Alakalı Örnekler	24
3.1.1. Tâhir ile necis sıvıların ayırt edilemediği haller	24
3.1.2. Tahir sıvıların ayırt edilemediği haller	25
3.2. Altın ve Gümüş Kapların Kullanımı.....	26
3.3. Abdest ve Teyemmüm ile Alakalı Örnekler	27
3.3.1. Abdestsiz kimsenin mushafa teması	27
3.3.2. Abdestin devamı konusunda şüphe.....	28
3.3.3. Yolculukta suya erişim ve teyemmümde ihtiyat.....	28
3.3.4. Hayız belirsizliğinde gusül ve namaz düzeni	29
3.4. Namaz ile Alakalı Örnekler	31
3.4.1. Yatsı namazının geciktirilmesine dair fıkhi tedbir	31
3.4.2. Namazın son rekâtlarında kıraat	31
3.4.3. Secde uzuvlarında temas.....	32
3.4.4. Rekât belirsizliğinde namazın tamamlanması	33
3.4.5. İrin ve kabarcık sıvısında temizlik hükmü.....	33
3.4.6. Namazda şuur ve fiil ilişkisi	34
3.4.7. İmamın küfrünün sonradan ortaya çıkması durumunda cemaatin namazının durumu	35
3.4.9. Namazda rükün şüphesi ve sehiv secdesi	36

3.4.10. Yolcunun namazında imam hakkında şüphe	37
3.4.11. Cuma namazında mekân ve zaman şüphesi.....	38
3.4.12. Korku anında cemaatle namaz	38
3.4.13. Korku anında namazın esnekliği.....	40
3.5. Cenaze ve Ahkamıyla Alakalı Örnekler	41
3.5.1. Cenazenin kefenlenmesi	41
3.5.2. Müslüman ve gayri müslim cenazelerinin karışması durumunda ihtiyat ilkesinin uygulanması	42
3.5.3. Cenaze yıkamada cinsiyet ve mahremiyet ilkesi	43
3.5.4. Vefat eden kişinin temizliği ve ihram durumunda ihtiyat ilkesi.....	45
3.6. Zekat ile İlgili Örnekler	46
3.6.1. Altın ve gümüş madenlerinin karışımının zekatı	46
3.6.2. Zekâtta yaş farkı ve ihtiyat ilkesinin hakkaniyet temelli yorumu.....	47
3.6.3. Zekât hayvanlarının sayımında ihtiyat ilkesine dayalı yöntemler	48
3.6.4. Buluntu mal ve rikâz hükümlerinde mülkiyetin korunması	49
3.6.5. Fitre ibadetinde geçerlilik ve fazilet dengesi	50
3.7. Oruç ile İlgili Örnekler	51
3.7.1. Hilâlin görülmesinde şahitlik.....	51
3.7.2. İhtilâfü'l-metâli	52
3.7.3. Tahrimen mekruh kavramı üzerinden oruç ibadetinin korunması.....	52
3.7.4. Şer'î vakit belirsizliğinde ibadetin geçerliliğini güvence altına alma.....	53
3.7.5. İbadette şüpheyne karşı tedbir	54
3.7.6. Ramazanda oruç bozma kefareti.....	55
3.8. Hac ile İlgili Örnekler	56
3.8.1. Hacda ihram yerinin belirlenmesinde ihtiyat.....	56
3.8.2. Mîkat hizasında ihrama girme	57
3.8.3. İhramlı kimsenin saç kesmesi	57
3.8.4. Sa'y ibadetinde zikir ve dua lafızların tekrarı.....	58
3.8.5. İhram yasaklarının kademeli kalkışı ve nikah akdine dair ihtiyatlı yaklaşım	58
3.8.6. Kıran haccında ikamet şartı ve ibadetin düzenliliği.....	59
3.8.7. Harem bölgesinde av yasağı	60
3.8.8. Harem bölgesinde bitki kesimi	60
SONUÇ.....	62
KAYNAKLAR	63

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
Çev	: Çeviri/tercüme
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed	: Editör
hz.	: Hazreti
No	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
(r.a)	: Radıyallahu Anh
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

İslam hukuku, tarih boyunca bireylerin ve toplumların adalet, ahlâk ve yaşam düzenine dair temel prensiplerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda ihtiyat kavramı, hem fikhî bir yaklaşım hem de etik bir sorumluluk alanı olarak değerlendirilmiştir. Nevevî gibi önemli bir İslam âliminin ihtiyat anlayışı ise, günümüzde hukukî istikrarın ve bireysel sorumluluğun sınırlarını belirlemede dikkate değer bir perspektif sunmaktadır. Bu araştırma, Nevevî'ye göre ihtiyat kavramının teorik temellerini Örnekler üzerinden inceleyerek, değerlendirmeyi hedeflemektedir. İlgili literatürde Nevevî bağlamında konunun derinlikli bir şekilde ele alınmaması, bu çalışmanın özgün katkısını daha da anlamlı kılmaktadır. Araştırma Nevevî'nin tüm eserlerinden ziyade bir yüksek lisans tezinin sınırlılıkları göz önünde bulundurularak Şâfiî mezhebinde önemli bir metin olan *Minhâc* adlı eseri ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlılık örnek tespiti için söz konusu olup örneklerin anlaşılması için yer yer Şirbinî'nin (ö. 977/1570) *Muğnî'l-Muhtâc* adlı şerhine de müracaat edilmiştir. Çalışma, fıkıh usûlü açısından ihtiyatın hüküm çıkarma süreçlerindeki rolünü ortaya koyarak, özellikle fetva mekanizmalarında rehber niteliği taşıyabilecek veriler sunması açısından ayrıca önem arz etmektedir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu tez, iki temel bölümden oluşan nitel bir araştırma yaklaşımıyla hazırlanmıştır. Birinci bölümde, İslam hukukunun önemli şahsiyetlerinden Nevevî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eğitim aldığı medreseler, hocaları ve kaleme aldığı eserler ele alınmaktadır. Bu kısımda tarihsel betimleme yöntemi kullanılarak, klasik kaynaklar ve biyografik eserler üzerinden Nevevî'nin hayatına genel hatlarıyla değinilmiştir. Bilindiği ve üzerinde çokça çalışma yapıldığı için Nevevî'nin biyografisi genel düzeyde bırakılmıştır. İkinci bölümde ise, Nevevî'nin fıkıh alanında önemli bir yere sahip olan *Minhâc* adlı eserinde yer verdiği ihtiyat anlayışı ibadetler başlıkları çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla, eserde geçen örnekler taranmış, Nevevî'nin ihtiyati yaklaşımlarına dair yorumlar yapılmış ve bu örneklerin hangi bağlamda sunulduğu açıklanmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmanın temel kaynağını, Nevevî'ye ait olan *Minhâc* adlı eser oluşturmaktadır. Nevevî'nin birçok kıymetli eseri bulunmakla birlikte, çalışmanın kapsamı gereği tüm eserlerinin ayrıntılı biçimde incelenmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple, araştırma *Minhâc* adlı eserle sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte, lüzum üzerine *Ravdâtü't-tâlibîn* ve *el-Mecmû'* adlı eserine ve *Minhâc*'a şerh olarak kaleme alınan Hatîb eş-şirbînî'nin *Muğni'l-Muhtâc* adlı eserinden de yararlanılmıştır. Bu ana kaynakların yanı sıra, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi'nden ilgili maddeler ile İşlam hukukunda Nevevî ve ihtiyat kavramı üzerine yapılmış olan tezler, akademik makaleler ve çeşitli kitaplar da Araştırmanın kaynakları arasındadır.

2. GENEL HATLARIYLA NEVEVÎ'NİN HAYATI VE İHTİYAT

2.1. Hayatı

İmam Nevevî diye şöhret bulmuş¹ Hadis âlimi ve fakih olan² Ebû Zekeriya künyesi ile tanınmış Yahya b. şeref b. Murrî b. Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. Cuma b. Hizam el-Hizâmî en-Nevevî 631 (1234) yılında Suriye'nin güneyinde bulunan Havran bölgesindeki Nevâ köyünde doğmuştur. Nevâ köyüne nispeten Nevevî, Dimaşk'ta uzun yıllar kaldığı için de Dimaşkî denmiştir.³ İmam Şafî'nin mezhebini benimsediği için de Şafî nisbesini de almıştır.⁴ Hiç evlenmediği halde adı yahya olanların genellikle yaptığı gibi Ebu Yahya künyesini almıştır. İslam dinine olan hizmetlerine bakarak kendisine, dini ihya eden kimse anlamında Muhyiddin lakabı verilmiştir.⁵ İmam Nevevî, ergenlik çağına girdiğinde babasının dükkanında çalışmak zorunda kalmıştır. Ancak bu sırada çevresindeki alimlerin derslerine devam etmiştir. Babası on sekiz yaşına geldiğinde onu Revâhiyye Medresesi'ne göndermiştir. Burada Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfî fihhına dair et-Tenbîh ve el-Mühezzeb adlı eserlerini ezberlemiştir. İki yıl sonra babasıyla birlikte hacca gitmiş ve dönüşte Medine'de bir süre kalmıştır. Burada çeşitli âlimlerin derslerine katılmıştır.⁶ İmam Nevevî, Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra İmam Mâlik'in el-Muvatta', İmam Şâfî, Ahmed b. Hanbel, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Avâne el-İsferâyînî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin el-Müsned, Dârekutnî'nin es-Sünen, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin es-Sünenü'l-kübrâ, Begavî'nin Şerhu's-sünne, Humeydî'nin el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn ve Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi' adlı eserlerini de okumuştur. Bu eserleri çeşitli hocalara okuyarak icazet almıştır.⁷

¹ Ahmet Doğan, *İmam Nevevî Ve Fetva Anlayışı* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2019).4.

² Ayşegül Köstü, *İmam Nevevî'nin "Kırk Hadis" Adlı Eserinde Değerler Eğitimi* (Yüksek Lisans, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).178.

³ Ahmet Doğan, *İmam Nevevî Ve Fetva Anlayışı* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2019).5.

⁴ Nail Okuyucu, *İslam İlim Geleneğinde Nevevî* (Yenimahalle Ankara: TDV Yayınları, 2022).33.

⁵ Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc (Minhâcû't-Tâlibîn Şerhi) Türkçe Çeviri*, çev. Soner Duman (İstanbul: Mirac yayınları, 2009).1/36.

⁶ M.Yaşar Kandemir, *"Nevevî" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).33/45,49.

⁷ Kandemir, *"Nevevî"*.33/45,49.

Nevevî, her gün gramer, dil bilgisi, mantık, dil felsefesi, İslam hukuku, hadis, kelim, fıkıh usulü, gibi ilim dallarından toplam on iki ders okuduğunu belirtmiştir. Derslerin ardından anlamını tam olarak kavramak için derste gördüğü anlamı kapalı olan ifadeleri açıklığa kavuşturmuş ve tefsir etmesi gereken yerleri de tefsir etmiştir. Bu sayede Allah'ın bilgisine ve zamanına bereket verdiğine inanmaktadır. Nevevî, hayatının tamamını bilgi öğrenmek ve bunu uygulamak için harcamıştır. Boşa zaman kaybetmemek için seyahat ederken bile bilgilerini tekrar eder ve derslerini gözden geçirirdi. Bu disiplinli çalışma şekli yaklaşık altı yıl boyunca devam etmiştir. Sonrasında, Müslümanlara nasihat etmek ve yöneticilerine tavsiyelerde bulunmak üzere kitaplar yazmaya başlamıştır. Nevevî'nin yaşamını bilgiye adanması, kitap yazmaya, ilim öğretmeye ve ibadete zaman ayırmasına neden olmuştur. Hadis hafızı olarak, otorite kabul edilen bir kişi oldu. Kısa sürede, benzerleri tarafından takdir edilen ve dönemin en büyük Şafî alimi olarak kabul edilen bir konuma ulaştı.⁸

Nevevî, birçok alimin derslerine katılarak icazet aldı. Bu sayede kendisini geliştirdi ve birçok öğrenci yetiştirdi. Ayrıca fıkıh ilminin yanı sıra tasavvufa da ilgi duydu ve Nevevîyye tarikatını kurdu. Tarikatı, fıkıh, akaid ve tasavvuf konularında eğitim veren bir merkez haline getirdi. Nevevî, çeşitli medreselerde hocalık yaptı ve 665 (1267) yılında Ebû Şâme el-Makdisî'nin vefatıyla boşalan Eşrefiyye Dârülhadişi şeyhliğine atandı. Bu görevi ölümüne kadar sürdürdü. Nevevî, "sefer izni" bahanesiyle hocalarının kabirlerini ve tanıdıklarını ziyaret etti. Kitaplarını medreseye vakfetti.⁹ Nevevî, ömrünün sonunda Kudüs'e bir ziyarette bulunmuştur. Doğduğu köy olan Nevâ'ya geri döndükten sonra ise rahatsızlanarak¹⁰ 24 Receb 676'da (21 Aralık 1277) Nevâ'da hayatını kaybetti.¹¹ Nevevî bekar yaşamış, ömrünü ilme adanmış, vefat ettiğinde ömrünün her gününe bir fasikül tutarında eser bırakmıştır.¹² Birçok büyük eser yazan bu zat Şafî mezhebinin büyük alimlerindendir. Aynı zamanda bu mezhebin hem muharriri hem muhakkiki, hem de mürettibidir.¹³ Nevevî, yaşadığı dönemde hem ilim hem de ibadet yönüyle çağdaşları arasında müstesna bir konuma sahipti. İslâm ilim geleneği içerisinde, özellikle hadis ve

⁸ Doğan, *İmam Nevevî Ve Fetva Anlayışı*.7.

⁹ Kandemir, "Nevevî".33/45,49.

¹⁰ Semih Acet, "İmam Nevevî'nin el-Minhâc İsimli Eserindeki Şerh Metodu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12/25,46. (2019), 28.

¹¹ Kandemir, "Nevevî".33/45,49.

¹² Dr.Öğrt.Üyesi.Yakup Koçyiğit, *Kırk Hadis Şerhi* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021).13.

¹³ Abdülbari Polat, *Şafiiler için Sorulu Cevaplı İmam Nevevî'nin Fetvaları* (Topkapı İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016).9.

fıkıh alanlarındaki derinliğiyle tanınan Nevevî, yalnızca ilmî bir otorite değil, aynı zamanda manevi bir rehber olarak da kabul edilmiştir. Onun ilmî birikimi, döneminin en seçkin âlimleri arasında yer almasını sağlamış; sahip olduğu bilgi, metodolojik titizlik ve metinlere yaklaşımındaki ihtiyatlı tavır, onu zamanının en büyük âlimlerinden biri hâline getirmiştir. İbadet hayatı ise, ilmiyle olan bütünlüğünü pekiştiren bir diğer yönüdür. Nevevî, ibadetlerinde son derece disiplinli ve süreklilik arz eden bir tutum sergilemiş; günlük yaşamında Allah'a kulluk dışında herhangi bir meşguliyete yer vermemeye özen göstermiştir. Bu yönüyle, sadece teorik bilgi üretmekle kalmamış, aynı zamanda yaşantısıyla da örnek bir âlim profili çizmiştir. Nevevî'nin hayatı, ilim ve ibadetin birbirini tamamlayan iki temel sütun üzerinde yükselmiş; onun şahsiyetinde bu iki alan arasında herhangi bir çatışma değil, aksine derin bir uyum gözlemlenmiştir.

2.2. Eserleri

Nevevî'nin telif ettiği eserler üç ana kategoride değerlendirilebilir: Tamamlanmış olanlar, tamamlanmadan kalanlar ve müellifin kendi kararıyla imha edilenler. Rivayetlere göre, yaklaşık on bin sayfa (bin kürrase) hacmindeki bazı metinleri, dönemin yazı usullerine uygun biçimde sildirmiştir.¹⁴ Bu tasarrufunun gerekçesi, aşırı titizliği nedeniyle metinleri yeterli görmemesi ve onları yok etme arzusudur. Ancak bu imha işlemini yakma yoluyla değil, kâğıdın yeniden kullanımına imkân tanıyan yıkatma yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Bu tercih, hem ilmî sorumluluk bilincini hem de dönemin maddî imkânları doğrultusunda kaynakları israf etmeme hassasiyetini yansıtmaktadır.¹⁵

Nevevî'nin en önemli eserlerinden biri " El-Minhâc" adlı eseridir. Minhac yol demektir. Kısaca el-Minhac olarak da anılan ve müteahhirin dönemi alimleri arasında büyük rağbet gören bu eser Şafii fakihi İmam Ebu'l Kasım Abdülkerim er-Rafî'nin 'el-Muharrer' adlı eserinin muhtasarıdır.¹⁶ Bu eser Nevevî'nin fıkıh alanında telif ettiği en meşhur, Şafii çevrelerde en çok revaç bulan eseridir "Minhâcü't-Tâlibîn" de denilen bu eseri Müellif, Râfî'nin *el-Muharrer* adlı kitabını tashih ederek kaleme almış ve kolayca ezberlenebilmesi için özetlemiştir. Müellif, Şâfiî mezhebi âlimlerinin ihtilaflı meselelerde sahih gördükleri görüşleri açıklama taahhüdünde bulunmuş ve bu vaadini yerine

¹⁴ M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme Ve Şerhi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016).52.

¹⁵ M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme Ve Şerhi*.52.

¹⁶ Adnan Memduhoğlu, *Şâfiî Mezhebi'nin Sistemleşmesine Katkısı Bağlamında Bir Fakih Olarak İmam Nevevî* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).109,110.

getirmiştir. Ele alınan meseleler, ya mezhebin en mühim konuları ya da talep edilen önemli meselelerin en öncelikli olanlarıdır. Ancak eserin hacminin büyüklüğü, özellikle günümüzdeki okuyucuların ezberleme konusunda zorlanmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle müellif, eserin hıfzını kolaylaştırmak amacıyla hacmini yarıya indirmeyi ve bazı ilmî yenilikler eklemeyi uygun görmüştür.¹⁷ Şâfiî âlimleri eser üzerinde kırk kadar şerh ve muhtasar yazmıştır.¹⁸ Diğer önemli eserleri arasında "El-Ezkâr" ve "El-Mecmû" adlı kitaplar da bulunmaktadır. El-Ezkâr, zikirler ve dualar hakkında bir rehber niteliğinde olan bir eserdir. Tam adı *Hilyetü'l-ebrâr ve şî'ârü'l-ahyâr fî telhîşî'd-da'avât ve'l-ezkârî'l-müsteḥabbe fi'l-leyl ve'n-nehâr* olup 665 (1266-67) yılında kaleme alınmıştır.¹⁹ İbn Mâce'nin es-Sünen'i hariç Kütüb-i Sitte'den seçilen hadisler dokuz bölüm ve 356 konu altında ele alınmıştır. Bu çalışma, günlük zikirler, namazda okunacak dualar, Hz. Peygamber'e (s.a.s) salavat getirmek, özel bazı namazlarda okunacak dualar, oruç ve Ramazan ayıyla ilişkili dua ve zikirler, hacılar, yolcular ve mücahidler için dua ve zikirler gibi konuları içermektedir. Eserin temel amacı, zikirleri öğretmek ve uygulamaya yönelik rehberlik sağlamaktır. Müellif, senetleri vermek yerine hadislerin sahih, hasen, zayıf veya münker olup olmadığını belirtmeyi daha faydalı görmüştür. Ona göre, hadislerin güvenilirlik derecesini bilmek yalnızca muhaddisler için değil, tüm Müslümanlar için önemlidir. Ayrıca eser, hadis ilmi, fıkıh, nefis terbiyesi ve dinin yaşanmasına dair konularda da öğretici ve faydalı bilgiler sunmayı hedeflemektedir.²⁰ Önceden birçok alim bu konuda eser yazmış olmasına rağmen, Nevevî'nin el-Ezkâr'ı yaygın kabul görmüştür. Eserin önemi, alimlerin "evini sat, ezkârı al" şeklindeki tavsiyelerinde de görülmektedir.²¹ El-Mecmû ise Fıkıh alanındaki en meşhur eserlerinden biridir. Ebu İshak eş-Şirazi'nin (ö. 476/1083) el-Mühezzeb isimli eseri üzerine yazılmış oldukça geniş bir şerhtir.²² Bu şerh çalışmasında, Kur'an ve Sünnet'ten getirilen delillerin yanı sıra sahâbe ve tâbiîn görüşlerine de yer verilmiş; ayrıca istişhâd amacıyla aktarılan şiirler, itikadî ve amelî hükümler kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Metinde geçen yer ve şahıs isimleri ile terminolojik ifadelerdeki kayıt ve ihtiyat noktaları açıklığa kavuşturulmuş; eser,

¹⁷ İmam Nevevî, *Açıklamalı Minhâc Tercümesi*, çev. Mithat Acat (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2003).21,22.

¹⁸ M.Kamil Yaşaroğlu, "Minhâcü't-Tâlibîn", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).30/111,112.

¹⁹ Selman Başaran, "El-Ezkâr", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).12/66.

²⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, *El-Ezkâr Tercüme Ve Şerhi* (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2020).1/19.

²¹ Doğan, *İmam Nevevî Ve Fetva Anlayışı*.35.

²² İmran Hüseyin Çelik, *İmam Nevevî Ve Fikhi Tercihleri* (Ankara: TDV Vakfı Yayınları, 2022).49.

mezhebin farklı yönelimlerinde yer alan fakihlerin görüşleriyle zenginleştirilerek daha geniş bir perspektif sunulmuştur.²³

İmam Nevevî'nin "Riyâzü's-Sâlihîn" adlı eseri, İslam dünyasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu kitap, İslam hadis kaynaklarından seçilmiş güvenilir hadisleri içeren ve İslam ahlakı ve adabını öğretmek maksadıyla hazırlanmış bir çalışmadır. Eser, 18 bölümden oluşmaktadır ve her bir bölümde farklı konular ele alınmaktadır. "Riyâzü's-Sâlihîn", İmam Nevevî'nin diğer eserleri gibi pek çok İslam alimi tarafından üzerinde çalışılmış ve şerh edilmiştir. Nevevî esere, sahih hadisleri ihtiva eden meşhur kitaplardan, sahihliği sâbit olanlar dışında bir hadis almamaya özen göstermiş, her konuya Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerle başlamayı, anlamları kapalı olup açıklamaya ihtiyaç hissettiren kelimeleri açıklamayı uygun bulmuştur.²⁴ Kitap, İslam dünyasında yaygın olarak okunan ve yararlanılan bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Eserin Türkçe'ye çevrilmesi de oldukça önemlidir. M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan ve Raşit Küçük gibi isimler tarafından yapılan Türkçe çeviri ile kitap, Türkçe okuyucuların da erişebileceği bir kaynak haline gelmiştir.²⁵ Bunun yanı sıra, " Riyâzü's-Sâlihîn" eseri, İslam dünyası dışındaki araştırmacıların da ilgisini çekmektedir. Eser, İslam kültürü ve tarihi üzerine çalışmalar yapan akademisyenler tarafından da sıklıkla başvurulanan bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Kitap, peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) yaşamından örnekler ve ahlaki öğütler içermektedir. İslam ahlakı ve davranışlarına dair bir rehberdir ve sıklıkla okunan bir eserdir.

Nevevî'nin ilk eserlerinden biri olan Taşhîhu't-Tenbîh, ise Şâfiî fikhının saygın beş kitabından ilki olarak kabul edilen Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin et-Tenbîh'i üzerine yazdığı eserlerinden biridir *et-Tenbîh* ile birlikte basılmıştır.²⁶

Ravzatü't-Tâlibîn adlı eseri ise İmam Rafiî'nin (ö. 623/1226), Fethu'l-Aziz ala Kitabi'l-Veciz isimli şerhinden ihtisar edilerek yaklaşık olarak iki buçuk yıl süre zarfında, orta ölçekli sekiz cilt olarak²⁷ yazmış olduğu eseridir.

Nevevî'nin diğer bir eseri, "el-Erba'ûn 'en-Nevevîyye" olarak adlandırılır ve bu eserinde, İslam'ın temel ilkelerini oluşturduğu düşünülen hadislerden 42 tanesini

²³ Bilal Aybakan, "el-Mühezzebe", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).31/517,519.

²⁴ M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn İmam Nevevî "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri"* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2001).44.

²⁵ Kandemir, "Nevevî".33/45,49.

²⁶ Kandemir, "Nevevî".33/45,49.

²⁷ Çelik, *İmam Nevevî Ve Fıkhi Tercihleri*.45.

derlemiştir. Bu esere, özellikle Sahih-i Buhari ve Müslim'den seçilmiş hadisler ağırlık verilmiştir. Nevevî'nin "el-Erba'ûn'en-Nevevîyye"si üzerine pek çok şerh çalışması yapılmıştır.²⁸ Onu diğer erbainlerden farklı kılan, toplanan hadislerin belli bir konuda değil, dinin tüm konuları ile ilgili olmasıdır.²⁹ Bu eser, hadislerin seçimindeki hassasiyeti ve titizliği ile tanınmaktadır. Nevevî hadisleri konu veya tema açısından gruplandırmıştır ve her birinin açıklamasını yapmıştır. Bu sayede okuyucular, hadisleri daha iyi anlayabilir ve uygulayabilirler. Bugün dünya genelinde birçok alanda etkili olan İslam dünyası, Nevevî'nin "Kırk Hadis" eseriyle İslami bilgilerini derinleştirmekte ve geliştirmektedir. Bu eser, İslam dünyasında sık sık okunan ve öğrenilen kitaplar arasındadır ve İslam'ın temel öğretileri hakkında bilgi edinmek isteyen herkes için faydalı bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Çalışmanın sınırlılığından ötürü burada Nevevî'nin tüm eserlerine yer verilmeyip bazı eserleri hakkında genel bilgi verilmiştir. İsmen zikredilen eserler, doğrudan inceleme konusu olmamakla birlikte, literatürde genel olarak bilinen ve tanınan metinler olmaları sebebiyle kısaca tanıtılmıştır. Bu tercih, hem çalışmanın odak noktasını korumak hem de ilgili kavramsal çerçeveyi aşırı detaydan arındırarak daha verimli bir analiz zemini oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

2.3. Teorik Boyutuyla İhtiyat

2.3.1. Sözlük anlamı

“İhtiyat” (الاحتياط) kelimesi, Arapça kökenli olup *h-w-t* (حوط) kökünden türemiştir.³⁰ Günaha düşmemek için tedbir almak, şüpheli şeylerden uzak durmak³¹ gibi anlamlara gelir.³² Denilir ki: “Kişi, işlerinde tedbirli davrandı (احتاط الرجل في أموره).”³³ Yani kişi, ihtiyat göstererek davranır ve işlerini güvence altına alır. “İhtiyat” kelimesi, “koruma” anlamındaki “hıta” (الحيطة) ile de aynı köktendir. Dolayısıyla “ihtiyat”, bir şeyi tehlikeden korumak amacıyla etrafını çevirmek ve tedbirli

²⁸ Doğan, *İmam Nevevî Ve Fetva Anlayışı*.23.

²⁹ Çelik, *İmam Nevevî Ve Fıkhi Tercihleri*.60.

³⁰ Muhammed Ömer Sumaî, “Nazariyyetü'l-İhtiyât el-Fıkhi: Dirâse Te'siliyye Tatbiqiyye. Doktora Tezi, Câmiatü'l-Ürdüniyye”, *Ürdün Üniversitesi*, (2006), 13,14.

³¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013).

³² H.Yunus Apaydın, "İhtiyat" *TDV İslam Ansiklopedisi* (istanbul: TDV, 2000).21/577,579.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut,: Dâr Sâdır, Beyrut, t.s.).7/442.

davranmak anlamına da gelir.³⁴ Bu terim, insanların doğru kararlar vermeleri için dikkatli ve titiz olmaları gerektiğini vurgular. Bunun yanı sıra, ihtiyatlı davranmak, risklerin azaltılması açısından etkili bir yöntemdir ve sorumluluk sahibi kişiler tarafından benimsenmelidir.³⁵ Dolayısıyla lügat anlamıyla ihtiyat, olası bir hataya, zarara veya günaha düşmemek için önceden tedbir almak; temkinli davranmak demektir.³⁶

2.3.2. Terim anlamı

İhtiyat teriminin İslam fıkıh literatüründe müstakil bir konu olarak ele alınmıyışı nedeniyle teknik anlamda bir tarifinin bulunmadığı söylenebilir.³⁷ "Fıkıh usulü" ve "fıkıh" alanıyla sıkça kullanılan "ihtiyat" kelimesi, aslında bir ölçü ve tavır olup dinin emirlerine uyumda takınılan genel bir yaklaşımı ifade eder.³⁸ İslam literatüründe yaygın kullanımına rağmen, ihtiyat genellikle teknik bir İslam hukuku terimi olarak değil, nefsin günaha düşmekten koruma amacını taşıyan bir kavram olarak kullanılır.³⁹ Bazı alimler, en ihtiyatlı olanın yapılmasının din açısından daha güvenli olduğunu belirtirken, bazıları da İslam dininin hikmet ve güzelliklerine uygun olanın ihtiyat olması gerektiğini savunur.⁴⁰ Ehl-i sünnet'in dört mezhebi de ihtiyatın hüccet olduğunu ve onunla amel edilmesinin caiz olduğu görüşündedirler. Özellikle bu dört mezhebin fakihleri bilhassa İmam Malik ihtiyatla amel konusunda açık bir tutum benimsemişlerdir.⁴¹ Şâfiîler de bu konuda açık bir tavır ortaya koymuşlardır. Nitekim İmam Şâfiî, deliller arasında bir tereddüt söz konusu olduğunda, en ihtiyatlı olan görüşü esas almayı benimsemiş ve bunu tercih etmiştir. Çünkü ihtiyat, mükellefi sorumluluktan kurtarmaya daha yakındır.⁴² Nitekim Zerküşî iki zahir veya iki nassın çakışması durumunda Şâfiî'nin şâri'in maksadına daha

³⁴ İlyas Belka, *el-ihyât Fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Şeriatında İhtiyat)* (Beyrut: Müesseset el-Resâle Nâsirûn, 1424).19.

³⁵ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

³⁶ Sumaî, "Nazariyyetü'l-İhtiyât el-Fikhî: Dirâse Te'sîliyye Tatbîqiyye. Doktora Tezi, Câmiatü'l-Ürdüniyye".13,14.

³⁷ Mervenur Akçay, *İslam Borçlar Hukukunda İhtiyat İlkesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2021).5.

³⁸ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

³⁹ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

⁴⁰ Zuhul Pehlivan, *Hanefî Mezhebinde İhtiyat Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011).1.

⁴¹ Muhammed Kemal Ali Hammad, "el-ihyât ve Eseruhu fî Tercîhat: Dirâse Usûliyye", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabîyye li'l-Benât bi-Demanhûr* 3/7 (2022), 65.572.

⁴² Bk. Hammad, "el-ihyât ve Eseruhu fî Tercîhat: Dirâse Usûliyye".572.

yakın olduğu için ihtiyatlı olanı tercih etme görüşünde olduğunu belirtir.⁴³ Cürcânî'nin ihtiyatı, nefsinin günaha düşmekten koruma⁴⁴ anlamında kullanması ve Şirazi'nin "el-Lüma" adlı eserinde en ihtiyatlı olanın yapılması gerektiğine dair görüşü⁴⁵ bu kavramın genel kabul gören bir ölçü olduğunu göstermektedir.⁴⁶

İslam hukukunda ihtiyat kavramı, takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ilkesine dayanan bir kavramdır.⁴⁷ İhtiyat, bir davranışı gerçekleştirirken gereken dikkat ve özeni ifade eder. Müslümanlar için, ihtiyat herhangi bir eylemi yaparken Allah'tan korkmayı ve O'nun rızasını kazanmayı temsil eder.⁴⁸

İhtiyat, sadece dinî konularda değil, dil ve benzeri hususlarda da kullanılabilen bir kavramdır. Bazı usulcüler tarafından bir metot olarak ele alınan ihtiyat, çoğu zaman delillerin çatışması durumunda tercih edilen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Tâceddin es-Sübkî gibi Şâfiî fakihleri, ihtiyatın furû-i fıkıhta sıkça başvurulmuş bir yöntem olduğunu ve tali kuralların dayandığı bir kaidenin varlığına işaret ettiklerini belirtirler. Hanefî mezhebinin ise dolaylı yoldan, diğer mezheplerin ise genellikle "söylenenin en çoğunu alma" kuralı altında ihtiyata yer verdikleri görülmektedir.⁴⁹

İhtiyat kavramı, pek çok fıkıh kitabında ihtiyatın ne zaman kullanılması gerektiği, nasıl uygulanacağı ve hangi durumlarda geçerli olduğu gibi konular tek bir başlıkta olmasa da ele alınmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, ihtiyat kavramı bir işlem sırasında ortaya çıkan belirsizliklerle ilgili olarak kullanılabilir. Örneğin, bir kişi bir borcunu ödemek istediğinde, ancak bu borcun ne kadar olduğuna dair kesin bir bilgi sahibi değilse, ihtiyat kavramı devreye girer. Kişi, borcun tamamını ödemek yerine, daha az riskli bir hareket tarzını seçmeli ve bunu yaparken de adaleti ve doğruluğu korumalıdır. Başka bir örnek olarak, bir kişi bir işlem yaparken, o işlem hakkında yeterli bilgiye sahip değilse veya o işlemin meşru olup olmadığından emin değilse, ihtiyat kavramı devreye girer. Bu

⁴³ Ebû 'Abdullah Bedreddîn Muhammed Zerkeşî, el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh (Dârü'l-Kütübî, 1994), 8/204.

⁴⁴ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, Ta'rîfât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü), çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997).14.

⁴⁵ Şirâzî'nin ifadesi şu şekildedir: "Din açısından daha ihtiyatlı olan yol daha güvenlidir" Cemâluddîn İbrâhim b. 'Alî b. Yûsuf Ebû İshâk eş-Şirâzî, el-Luma' fi usûli'l-fikh, thk. Muhyiddin Dîb Mestû - Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1995), 178.

⁴⁶ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

⁴⁷ Pehlivan, Hanefî Mezhebinde İhtiyat Kavramı.13.

⁴⁸ Orhan İyibilgin, "Müslüman Şahsiyetin Korunmasında Takva Kavramı", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1,25:172-193. (Ocak 2024), 179.

⁴⁹ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

durumda kişi, işlemi yapmamayı tercih edebilir veya işlem hakkında daha fazla bilgi edinene kadar bekleyebilir.

İhtiyat kavramı, İşlam hukukunda birçok alanda uygulanır. Örneğın, ticari işlemlerde ihtiyat kavramı, sözleşme yaparken tarafların her detayı dikkatlice gözden geçirmesi gerektiğini vurgular. Sosyal ilişkilerde ihtiyat kavramı, birisinin iftira veya yalan söylemesinden kaçınmak için doğru ve adil davranma gerekliliğini ön plana çıkarır. İhtiyat kavramı, mahkeme davalarında da önemli bir rol oynar. Bir konuda şüpheli bir durum olduğunda, mahkeme kararı vermeden önce gerekli araştırmaları yaparak tüm olası senaryoları göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Sonuç olarak ihtiyat kavramı İşlam hukukunun temel prensiplerinden biridir ve insanların doğru ve adil davranmalarını sağlamak amacıyla kullanılır. Bu prensip, kişilerin hareketlerinde titizlik ve özen göstermelerini gerektirir ve hayatta ortaya çıkabilecek zararı önlemeyi amaçlar.

İşlam alimleri, ihtiyat kavramını farklı şekillerde ele almışlardır. Çünkü bu kavram, dini hükümlerde belirsizlik durumunda daha güvenli olan yolu tercih etmek ve kesin bir sonuca ulaşana kadar eylemden kaçınmak gibi geniş bir alana sahiptir. İhtiyat kavramına dair yapılan tanımlara bakıldığında her birinin onun farklı bir tarafını ele aldığı görölmektedir.⁵⁰ İşlam alimlerine göre ihtiyat şu şekillerde tarif edilmiştir:

Cessas, ihtiyatı "cezanın hak edileceğinden emin olunmayan bir şeyden kaçınmak"⁵¹ olarak nitelendirmiştir. Burada geçen ceza kavramı, ihtiyatın gerektiği yerde uygulanmaması durumunda mükellefin günaha girmesi ve cezayı hak etmesi sonucuna götürebilir. Özetle belirsiz bir konuda hüküm vermenin zorluğu nedeniyle ihtiyat prensibine uyulması gerekmektedir. İhtiyata uymamanın sonucunda yapılacak fiil, cezayı gerektirebilir ya da mükellefi günaha sürükleyebilir. Ancak bu durum, ihtiyatın uygulanacağı konu ile ilgilidir.⁵²

Cürcânî, istılahî anlamda ihtiyatın, kişinin nefsinı günah işlemekten koruması olarak tanımlandığını belirtmiştir.⁵³ Bununla birlikte, kişiyi günaha sürükleyebilecek tek faktörün ihtiyatlı olmamak olmadığı, kesin hükme varılan konuları da uygulayarak

⁵⁰ Fatma Ateş, *İşlam Hukukunda Allah Haklarında İhtiyat Ve Müsamaha İlkesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İşlam Bilimleri Ana Bilim Dalı İşlam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).14.

⁵¹ Ebû Bekr er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.).3/75.

⁵² Pehlivan, *Hanefi Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.5.

⁵³ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997).14.

kişinin kendisini günaha sokmaktan sakındırabileceği ifade edilmiştir. Ancak, Cürcânî'nin tanımı gereğinden fazla kapsayıcı ve içermesi gereken unsurların ötesine geçtiği için "ağyarını mâni" niteliği taşımayan bir tanım olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴

İbn Hazm'a göre ihtiyat, teverru'un bir türüdür⁵⁵ ve kişinin haram olduğundan emin olmasa bile caiz olmama ihtimalinden sakındığı şeyi terk etmesi veya başkasının sakıncalı gördüğü şeyden kendini korumasıdır. İbn Hazm, ihtiyatı, "vera" ile aynı şey olarak nitelendirir. Özetle, ihtiyat, kesin hüküm bulunmayan konularda temkinli davranarak günaha girmekten kaçınmak için daha güvenilir bir seçeneği benimsemek olarak anlaşılabılır.⁵⁶

Cüveyni, ihtiyatla ilgili çelişkili durumlarda tercih edilmesi gereken seçeneğin ihtiyata yakın olanı olduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Bu görüşe göre, birçok fakih, vera', selamet ve hikmet açısından ihtiyatlı davranışları benimseyerek bu tercihi yapmaktadır. Ayrıca, şüpheli bir konuda ihtiyatla hareket eden kişinin, doğruya daha yakın olduğu düşünülmektedir.⁵⁸

İslam alimleri, ihtiyat ilkesini farklı şekillerde tanımlamışlar çünkü bu ilke, dinî hükümlerde belirsizlik durumunda daha güvenli olan yolu tercih etmek ve kesin bir sonuca ulaşana kadar eylemden kaçınmak gibi geniş bir kapsama sahiptir. Bu nedenle, bir konuda ihtiyat ilkesi nasıl uygulanacak, belirsizlik durumu ne zaman ortadan kalkmış sayılacak gibi konularda farklı görüşler oluşabilir.

2.4. İhtiyatla İlişkili Kavramlar

Bu başlığımızda ihtiyata ilintili olan kavramlara değinilip bu kavramlarla ihtiyat arasındaki bağ açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu ilintiden kastımız sadece kavramsal düzeyde anlam ilişkisi değildir. Bununla beraber ihtiyata sebep olan, veya ihtiyatın amacı veya ihtiyatla elde edilmek istenen sonuçları kapsayacak düzeyde ilişki ağı kastedilmektedir. Bunlardan hilâf kavramı “hilâfa riayet” şeklinde ayrı bir başlık açılacağı için kendisine değinilmeyecektir. Bu noktada tedbir, şüphe, zaruret, adalet, takva, hikmet ve ihsan bu başlıkta kısaca ele alınacak kavramlardır. Bu kavramlardan biri

⁵⁴ Pehlivan, *Haneî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.6.

⁵⁵ Pehlivan, *Haneî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.5.

⁵⁶ Pehlivan, *Haneî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.5,6.

⁵⁷ Pehlivan, *Haneî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.5.

⁵⁸ Pehlivan, *Haneî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*.5,6.

tedbirdir. Tedbir, hayrı bilmekle akıbetler hakkında düşünmek⁵⁹ gereği gibi davranmak, iyi yönetmek⁶⁰ anlamına gelir. İslam hukukunda ihtiyat kavramı, özellikle haram ve helal konularında tedbirden bahseder. Bu kavram, bir müminin Allah'ın emirlerine uyması gerektiğini ve haramlardan kaçınması gerektiğini vurgular. İhtiyat, yasakların mutlaka belirtilmesi gerektiği yerlerde, yasak olmayan davranışların da tedbir amaçlı mümkünse terk edilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu yönleriyle ihtiyat, tedbir ile benzeşmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda şüpheli olan şeylerden de uzak durulması tavsiye edilir. Örneğin, içeceğin içinde alkol bulunup bulunmadığından emin olamayan bir kişi, içeceği terk etmeyi veya tüketmemeyi tercih etmelidir. Bu şekilde davranarak, mümin ihtiyattan ödün vermeyen bir hayat sürdürür ve kendisini günah işlemekten korur. Buna ek olarak yine Kurân'- Kerim'de geçen: "Ey Muhammed! Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırдыңın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyanızdan bir gafıl olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."⁶¹ Bu ayette Allah (c.c.) Peygambere savaş esnasında kılınan namazda müminlerin ihtiyatlı olmalarını düşmana karşı namaz kılarken dahi tedbirli olup silahlarını yanlarında bulundurmalarını emretmiştir. Ayette ihtiyat olmak tedbir almak anlamında kullanılmıştır. İhtiyat esas itibariyle tedbirli olmaktır. Kişi harama ve günaha bulaşmamak ve her türlü zarardan sakınmak için tercihlerinde tedbirli davranarak ihtiyatlı olmaktadır.

Şüphe kavramı da ihtiyatla ilinti olduğu söylenebilir. Şüphe, benzetmek ve benzerlik sebebiyle başka şeyle karışmak,⁶² haram veya helal olduğu kesinlikle bilinmeyen şey⁶³ anlamına gelir. İhtiyat kavramı, bir durumun hüküm konusunda şüpheli olması halinde daha güvenli olan yola başvurmaktır. Buna göre şüphe ihtiyatın öncesinde

⁵⁹ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.57.

⁶⁰ Fahrettin Atar, "Tedbir", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).40/258,259.

⁶¹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara, 2015).105,4/102.

⁶² Hacı Mehmet Günay, "Şüphe", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).39/263,265.

⁶³ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.128.

oluşan ve ihtiyatlı davranmaya iten bilişsel bir süreç veya sebep olduğu ifade edilebilir. Kişi bir şey veya eylemden şüphe duyduğunda veya helal oluşunda emin olmadığında ondan uzaklaşarak ihtiyatlı davranır.

Zaruret kavramı da ihtiyatla ilgili olup zarar'dan türetilmiştir.⁶⁴ Büyük ihtiyaç, savuşturulamaz zorluk ve sıkıntı⁶⁵ anlamına gelir. İhtiyat kavramı, zaruret durumlarında daha esnek olunabileceği yönüyle ilişkilidir. Zaruret durumlarında, normalde haram kabul edilen bir şeyin yapılması mümkün olabilir. Örneğin açlıktan ölmek üzere olan bir kimsenin yanında yiyecek hiçbir şey olmazsa domuz eti gibi sadece haram olan bir şey varsa kişinin ölmek için karnını doyurmayacak şekilde az bir miktarda bundan yemesi gerekir.

İhtiyat zaruri durumda da mümkün olduğunca zararın en aza indirilmesi sürecinde devreye girmektedir. Kişinin can tehlikesini savacak olan miktar ile yetinmesi ihtiyatın gereğidir. Yani mümkün olan en az miktarda haram olan alana girilmektir.

Davranış ve hükümde doğru olmak,⁶⁶ istikamet (doğruluk, doğru davranış)⁶⁷ anlamına gelen adalet kavramı da ihtiyatla ilintilidir. İhtiyat kavramı, toplumda adaletin sağlanmasını amaçlayan bir ilkedir. İnsanlar, ihtiyatlı davranarak diğer insanların haklarına saygı gösterir ve onlara zarar vermekten kaçınırlar.

İhtiyat, karar alma sürecinde olası zararları minimize ederek, bireylerin haklarının korunmasına ve toplumsal düzenin gözetilmesine katkı sağlar. Bu anlamda ihtiyat, adaletin uygulanmasını destekleyen bir araç olarak işlev görür; çünkü riskli veya şüpheli eylemlerden kaçınmak, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hakkaniyetin sağlanmasına hizmet eder. Bu şekilde, toplumda adaletin sağlanması mümkün olabilir.

İslam hukukunda ihtiyat kavramı ile birlikte sıkça kullanılan bir diğer kavram takva'dır. Takvâ sakınma ve korunma⁶⁸ anlamında kullanılır. Takvâ, Allah'tan korkmak veya Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda duyarlı ve dikkatli olmak anlamına gelir.⁶⁹

⁶⁴ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.142.

⁶⁵ Halit Çalış, "Zaruret", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).44/141,144.

⁶⁶ Mustafa Çağrıncı, "Adalet", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988).1/344.

⁶⁷ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.151.

⁶⁸ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.64.

⁶⁹ Süleyman Uludağ, "Takvâ", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).39/484,486.

İhtiyat, kişinin günaha düşmekten sakınması ve Allah'a karşı sorumluluğunu korumasıdır.⁷⁰ Buna göre ihtiyat yalnızca bir hukuki araç değil, aynı zamanda takvânın pratik bir tezahürüdür. Şüpheli konularda uzak durmak, Allah'a karşı gelme korkusunun bir göstergesidir. Bu yaklaşım, kişinin hem dini hem de ahlakî açıdan kendisini güvenceye almasını sağlar.

İhtiyatla ilintili olabilecek bir diğer kavram hikmettir. Cürcânî hikmeti şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir ilimdir ki, onda eşyanın hakikatleri, varlıkta bulundukları durumda, beşeri güç ölçüsünde araştırılır.”⁷¹ Ona göre bu, ilahi olmayan nazari bir ilimdir.⁷² İslam hukukunda hikmet, dünya ve ahiret hayatında doğru kararlar almak için gerekli olan bilgi ve anlayıştır.⁷³ İhtiyatlı davranmak, hikmet sahibi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

İhsan kavramının da ihtiyatla ilişkisi bulunmaktadır. İhsan, hüsn kökünden türetilmiş olup “başkasına iyilik etmek” ve “yaptığı işi güzel yapmak” şeklinde iki farklı anlamda kullanılmaktadır.⁷⁴ Cürcânî ise “basiret nuru ile Rubûbiyyet hazretini müşahede üzere kulluğu gerekli kılmak”⁷⁵ “yani Hakk'ın sıfatının aynı olan sıfatlarla vasıflanmış olarak Hakk'ı görmek” şeklinde diye tarif etmiştir. İhtiyat kavramı, sözlük anlamı itibariyle mükemmellik anlamına gelen ihsan ile de ilişkilidir. Örneğin, bir kişi, bir iş yaparken en iyi şekilde yapmaya çalışması, kişinin kendine düşen sorumluluğu eksiksiz yapma gayretinin sonucudur. Bu amaç esas itibariyle ihtiyatta da bulunmaktadır. Özellikle ibadetlerde ibadete halel gelmemesi adına titiz bir tutum sergilenmeye çalışılması kişinin ibadet sorumluluğunu hakkıyla ve tam olarak yerine getirme amacının sonucudur. Bu da hem Allah'ın rızasını kazanma konusunda hassasiyetini hem de diğer insanlara karşı sorumluluk sahibi olduğunu gösterir.

⁷⁰ Apaydın, "İhtiyat".21/577,579.

⁷¹ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.89.

⁷² Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.89.

⁷³ İlhan Kutluer, “Hikmet”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).17/518,519.

⁷⁴ Mustafa Çağrıncı, “İhsan”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).21/544,546.

⁷⁵ Cürcânî, *Ta'rifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan.14.

2.5. İhtiyat'ın "Hilâfa Riayet" ve "Hurûc Mine'l-hilâf" ile Bağlantısı

İhtilaf, anlaşmazlık⁷⁶ bir konuda farklı görüşlerin ortaya çıkması durumunu ifade eden bir terimdir.⁷⁷ Köken olarak "geride kalmak ve yerini değiştirmek" anlamına gelen half kökünden türemiştir. İhtilaf, masdar ve isim olarak "bir şeyin diğerinin izinden gitmesi, gidip gelmesi, fikir ayrılığı, tartışma, karşıtlık, eşitsizlik ve anlaşmazlık" gibi çeşitli anlamlara sahiptir.⁷⁸ Hilaf ise "karşıtlık-zıtlık" anlamında olup ihtilaftan farklı bir anlama sahiptir.⁷⁹ Cürcânî ise hilâfı şu şekilde tanımlamaktadır: "hakkı doğrulamak veya batılı geçersiz kılmak için, birbirine karşı iki taraf arasında yapılan tartışma ve çekişmedir".

Mürââtü'l-hilâf ise görüş ayrılığını, farklı görüşleri dikkate almak anlamına gelir.⁸⁰ Mâlikî mezhebine göre, fakihin ihtilaflı bir konuda kendi benimsediği delile aykırı olmakla birlikte, geçerli bir gerekçeye dayanarak başka bir görüşün deliline göre hüküm vermesi "mürâât-ı hilâf" olarak tanımlanır. Bu yöntemin kavramsal çerçevesi ve terminolojik yerleşimi, daha çok sonraki dönemlerde Kuzey Afrika ve Endülüs'teki Mâlikî fıkıh çevrelerinde şekillenmiş olsa⁸¹ diğer mezheplerce de göz önünde tutulduğu söylenebilir. Zerkeşî (ö. 794/1392), Şâfiî ve ashabının bir çok meselede muhalifinin görüşünü dikkate aldığını söyler.⁸² Bu içtihatla hata ve isâbet meselesinde muhalifinin kesin olarak hatalı olduğuna hükmetme esasına dayanır. Çünkü müctehid kendi zannına gâlip gelen görüşe muhalefeti imkan dahilinde görür.⁸³ Zerkeşî, ihtiyat ve verânın gereği olarak müctehidin muhalifin dayandığı görüşte bir dayanak ve ağırlık görürse kendi zannı gâlibini bozmayacak şekilde onu gözettiğini belirtir.⁸⁴ Örneğin Şâfi mezhebinde itikaf bir lahza bile olabilir, ancak Mâlikî mezhebinde bunun asgari süresi bir gün olmasından ötürü hilafıktan çıkmak adına sürenin en az bir gün olmasının müstehap olduğu belirtilmektedir.⁸⁵

⁷⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005).237.

⁷⁷ Şükrü Özen, "İhtilaf", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).21/565,568.

⁷⁸ Özen, "İhtilaf", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.21/565,568.

⁷⁹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1414), 9/90.

⁸⁰ Muharrem Kılıç, "Mürâât-ı Hilâf", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.).32/37,38.

⁸¹ Kılıç, "Mürâât-ı Hilâf". 32/37,38.

⁸² Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 8/310.

⁸³ Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 8/310.

⁸⁴ Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 8/310.

⁸⁵ Bk. Yusuf Eşit, "Fıkıhî Hükümlerin Kat'î-Zannî Ayırımının İslam Medeniyetindeki Hoşgörü Kültürüne Katkısı", *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), III/423.

Şâfiîler Mâlikîlerin görüşünü göz önünde bulundurarak esas itibariyle ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemektedirler. Nevevî de ulemanın bir sünneti ihlale veya başka bir ayrışmaya sebep olmayacaksa ihtilaftan kurtulmaya teşvik ettiklerini belirtir.⁸⁶

Hilafa riayet ile yakın anlamlı başka bir kavram olan hurûc mine'l hilâf ile de bağlantılıdır. Pala bu kavramla alakalı olarak şu ifadeleri sarf etmektedir: “*Her hangi bir meselede delile dayalı farklı görüşler varsa orada karşı görüşün dikkate alınıp, ya dikkatli olunması gerektiği veya o görüşle amel etmenin bazen gerekli bazen de daha uygun olacağı dile getirilir.*”⁸⁷ Örneğin Nevevî kaza namazını kılmaya başlamış ve vaktin geniş olduğu bir zamanda vakit namazını cemaatle kılındığını gören kimsenin kaza namazını tek başına kılmasını daha uygun bulur.⁸⁸ Gerekçe olarak şu ifadeleri sarf eder: “*çünkü tertibin (önce kazanın sonra vaktin kılınmasının) vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır, ve kazanın edanın arkasından kılınmasının caiz olup olmadığı da ihtilaftır; bu sebeple ihtilaftan çıkmak müstehap görülmüştür.*”⁸⁹ Nevevî konuya dair ihtilaftan kurtulmak adına diğer bir deyimle aksine görüşleri de dikkate alarak bir sonuca varmaya çalışmaktadır.

Hilafa Riayet, İslam hukuku terimi olarak "farklı görüşleri bir arada değerlendirme" anlamına gelir.⁹⁰ İhtiyat ilkesi ise, mübah olan bir işin haram olma ihtimali olduğunda ya da mekruh olan bir işin haram olma ihtimali olduğunda kişinin o işten kaçınmasıdır. İslam hukukunda hilafa riayet (Mürâtü'l-Hilaf) prensibi, farklı hukuk mezheplerindeki görüşleri bir arada değerlendirerek en doğru kararı vermeyi amaçlar. Bu prensip, özellikle ihtiyaç duyulan durumlarda veya hüküm verilmesi zor konularda kullanılır. İhtiyat ilkesi ise, kişinin Allah'ın emir ve yasaklarından en üst düzeyde korunması için kullanılan bir prensiptir. İslam hukukunda, insanların kendilerine zarar verecek eylemlerden kaçınmaları gerektiği vurgulanır. Bu nedenle, mübah bir işin haram olma ihtimali varsa veya mekruh bir işin haram olma ihtimali varsa, ihtiyat ilkesi uyarınca o işten kaçınılmalıdır. Mürâât-ı hilâfla ilgili yapılan akademik çalışmalarda verilen örnekler ve bu konuda yapılan açıklamalar incelendiğinde bu delilin, bir meselede fakihin kendi görüşüne göre hüküm vermesi halinde maslahat prensibiyle bağdaşmayacak bir

⁸⁶ Eşit, “Fıkhî Hükümlerin Kat’î-Zannî Ayrımının İslam Medeniyetindeki Hoşgörü Kültürüne Katkısı”, III/422; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihî Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Türâsi'l-'Arabiyye, 1392), 2/23.

⁸⁷ Ali İhsan Pala, *İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 27.

⁸⁸ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şerîf en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Zühre eş-Şâviş (el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1991), 1270.

⁸⁹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/270.

⁹⁰ Kılıç, “Mürâât-ı Hilâf”. 32/37,38.

zararın ortaya çıkacağını, fakat aynı meselede başka bir görüşün uygulanması durumunda bunun söz konusu olmayacağını tespit etmesi üzerine o görüşü esas alarak zararı izâle etme düşüncesine dayandığı anlaşılmaktadır⁹¹. daha önce geçtiği üzere Nevevî de ulemanın bir sünneti ihlale veya başka bir ayrılmaya sebep olmayacaksa ihtilaftan kurtulmaya teşvik ettiklerini belirtir.⁹² Bu çerçeveden bakıldığında Mürâât-ı Hilâf, ihtiyat kavramının pratik bir uygulaması olarak değerlendirilebilir. Zira ihtiyat, belirsizlik veya şüpheli durumlarda, güvenli ve günaha sebep olmayacak tercihlerin yapılmasını öngörür. Şîrâzî'nin deyimiyle ihtiyat daha güvenli olan alanda durmaktır.⁹³ Dolayısıyla her iki yaklaşım da, hukuki kararlarda temkinli davranmayı, dikkat ve özeni önceliklendirmeyi amaçlamaktadır. Mürâât-ı Hilâfın uygulaması, özellikle fiil veya akit gerçekleştiğinde, farklı delillerin dikkate alınmasını ve olası zararların minimize edilmesini sağlayarak, hem bireysel hem de toplumsal hukuk güvenliğini temin eder. Pehlivan, Ali İhsan Pala'dan nakille bu ilişkiyi şu ifadelerle açıklar: “Hilâfın ihtiyatla ilişkisi fikhî ihtilafları asgariye indirecek ve belki bir anlamda ‘ihtilaflar uzlaşımını’ temin etmeye yönelik âlimlerin benimsedikleri bir kuralla bağlantılı olması yönündedir. Bu kural, müçtehidin kendi görüşü dışındaki görüşleri dikkate almasıdır. Ve bu bağlantının en temel gerekçesi de ihtiyatı gözetmektir.”⁹⁴

2.6. Nevevî'nin İhtiyata Başvurma Gerekçeleri

Nevevî, başvurduğu ihtiyat örnekleri üzerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla şu gerekçelerle ihtiyat ilkesine başvurduğu söylenebilir: Şüphe ve belirsizlik durumlarında dini sorumluluğu güvence altına alma, ibadetlerde Allah hakkını korumak, kimi durumlarda kolaylaştırma, zulümden kaçınma, ihtilaflı meselelerde görüşleri cemetme ve selameti tercih etme, fetvada en güvenli görüşü tercih etme, ilmî istidlâl ve metodolojik tutarlılık. Söz konusu bu gerekçelerin birbirinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Bir örnek birçok gerekçeyi ihtiva edebildiğinden bir birine geçmiş halkalar olarak düşünülmelidir. Örneğin fetvada güvenli görüşü tercih etme ve zulümden kaçınmanın takvaya bakan yönleri bulunmaktadır.

⁹¹ Kılıç, “Mürâât-ı Hilâf”. 32/37,38.

⁹² Eşit, “Fikhî Hükümlerin Kat'î-Zannî Ayrımının İslam Medeniyetindeki Hoşgörü Kültürüne Katkısı”, III/422; Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihî Müslim*, 2/23.

⁹³ Şîrâzî, *el-Luma* , 178.

⁹⁴ Zuhâl Pehlivan, *Hanefî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*, Yüksek lisans tezi, Bursa, 2011, 10.

2.6.1. Şüphe ve belirsizlik durumlarında dini sorumluluğu güvence altına alma

Örnek: “Bir kimse hem abdest aldığını hem de bozduğunu hatırlıyor fakat hangisinin önce olduğunu bilmiyorsa, en sahih görüşe göre önce meydana gelenin zıddı esas alınır”⁹⁵ Nevevî, burada kesin bir delil bulunmadığından dolayı şüphe halinde kişinin en emin hükme göre amel etmesini söyler. Çünkü delil kesin değildir, ancak kişi Allah katında sorumluluktan emin olmak zorundadır. Bu durum, "el-yakinu la yezülu bi's-şekk" kaidesine uygun bir ihtiyat uygulamasıdır. Görüldüğü üzere Nevevî şüphe durumunda ihtiyata dini sorumluluğu yerine getirmeyi garanti altına almak için başvurur.

2.6.2. İbadetlerde Allah hakkını korumak

Nevevî ibadetlerin ihtiyata, hadlerin ise şek ve şüpheye mebni olduğunu belirtir.⁹⁶ Şek ve şphenin varlığı hadleri düşürmektedir. Bu noktada cezanın uygulanmasına değil uygulanmaması noktasında ihtiyat uygulanmaktadır. Buradaki ihtiyat kişinin lehinedir. Çünkü yanlış verilen kararlar kesilen bir organ veya alınan bir canın telafisi bulunmamaktadır. İbadetlerde ise ibadetin geçerliliğini sağlamak için ekstra önlemler alınmaktadır. İhtiyat ibadetin ifasını sağlama noktasında bir gayrettir. Allah'a karşı olan yükümlüğün yerine getirilmesi noktasında kişi aleyhine de olsa ekstra bir gayret ve çabanın içine girmektedir. Örnek: *"Yolculuk halinde bir kimse, suyun bulunduğunu biliyor ve erişmesi canına zarar vermeyecekse gidip o suyu temin etmesi vaciptir; eğer ulaşamayacaksa teyemmüm eder. Suyun bulunacağına yalnızca zannı varsa, teyemmüm etmesi daha uygundur."*⁹⁷ Mesela yolculuk halinde su bulma ihtimali zayıf olan bir kimsenin teyemmümle namaz kılmasını daha uygun görmesi, Allah hakkının korunması açısından bir tedbirdir. Bu örnekte Nevevî, ibadetin sıhhatinden emin olmayı, kulluğun gereği saymış ve ihtiyatı bir güvenlik unsuru olarak konumlandırmıştır. Dolayısıyla Nevevî'ye göre ibadetlerde ihtiyat, Allah'a karşı sorumluluğun eksiksiz şekilde ifasını temin eden bir yaklaşımdır.

⁹⁵ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.29; Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Minhâcü 't-tâlibîn ve umdetü 'l-müttakîn* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005).71.

⁹⁶ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû 'şerhu 'l-Muhezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/389.

⁹⁷ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.38; Nevevî, *Minhâcü 't-tâlibîn*.82.

2.6.3. Kimi durumlarda yükümlülüğü kolaylaştırma

Örnek: “Mezhep âlimlerinin benimsediği rivayete göre, kokusuz olan kabarcık sıvısı temiz kabul edilir. En doğrusunu Allah bilir.”⁹⁸ Kokusuz sıvının necis kabul edilmesi durumunda, özellikle sürekli çıkan akıntılar sebebiyle kişinin ibadet hayatında ciddi zorluklar yaşaması muhtemeldir. Ancak Nevevî, kabarcıktaki suyun hükmünü belirlerken koku şartını ileri sürerek ihtiyatı sadece şüpheli durumlarda uzak durma anlamında değil, aynı zamanda mükellefin dinî yükümlülüklerini ifa ederken maruz kalabileceği güçlükleri minimize etme yönünde bir tedbir olarak da ele almaktadır.

2.6.4. Muamelât ve insan haklarında zulümden kaçınma

Örnek: "Bir kişi borcunu ödemek ister, ancak borcun miktarından emin değilse, ihtiyat gereği şüpheli olan miktarı da ödemesi daha uygundur." Nevevî, muamelât konularında ihtiyatı daha esnek bir şekilde değerlendirir; çünkü bu alan doğrudan insanlar arası ilişkilere dairdir. Mesela, borcunun miktarından emin olamayan bir kimsenin ihtiyat gereği şüpheli miktarı da ödemesini uygun görür. Bu tür örneklerde ihtiyat, yalnızca bireysel dindarlığın değil, toplumsal adaletin de teminatı haline gelir. Nevevî'ye göre bu yaklaşımın amacı, karşı tarafın hakkını eksik vermemek ve zulüm ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Dolayısıyla Nevevî, ihtiyatı muamelât alanında bir adalet ilkesi olarak benimsediği söylenebilir.

2.6.5. İhtilaflı meselelerde görüşleri cem etme

Nevevî *Ravdatü't-tâlibîn* adlı eserde uykunun abdeste etkisini tartışırken konuya dair farklı görüşleri aktardıktan sonra şu ifadeyi sarf eder: “Şâfiî ve ashâbı dediler ki: Uykuya dair ihtilafından kurtulmak için, makadını tam yerleştirerek uyuyan kimsenin bile abdest alması müstehaptır.”⁹⁹ Mütemekkin haldeki uykunun abdesti bozmadığı görüşünde olmalarına rağmen¹⁰⁰ konuya dair diğer görüşleri dikkate alarak bu şekilde uyuyan kimsenin tekrar abdest almasını müstehap gördüklerini belirtir. Çelik, ihtilaflı konularda tüm görüşleri cemederek amel etmek müstehap olduğunu belirtir.¹⁰¹yine

⁹⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.62; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.107.

⁹⁹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/74.

¹⁰⁰ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/74.

¹⁰¹ Çelik, *İmam Nevevî Ve Fıkhi Tercihleri*.111.

namazların cem'i meselesinde Ebû Hanife ve tabiinden bunu caiz görmeyenlerin görüşünü dikkate alarak ihtilaftan çıkmak adına her namazı vaktinde kılmanın daha faziletli olduğunu belirtir.¹⁰² Yine Nevevî İbn Süreyc'in (ö. 306/918) abdest alırken kulaklarını yüzünü yıkarken, başını meshederken ve ayrıca bağımsız olarak yıkadığının aktarıldığını belirtir. Nevevî alimlerin kulakların yıkanmasına dair farklı alimlerin görüşleri olduğundan İbn süreyc'in bunları ihtiyaten dikkate aldığını ve bunun güzel/hasen bir davranış olduğunu belirtir.¹⁰³

Nevevî, ihtilaflı konularda birden fazla görüşü cem ederek amel etmenin müstehap olduğunu ifade eder.¹⁰⁴ Bu yaklaşımıyla o, farklı mezhep veya fakihlerin görüşlerini çatışma alanı değil, güvenli çözüm imkânı olarak değerlendirir. Bu tutum, ihtiyatın yalnızca bireysel değil aynı zamanda ilmi bir istidlal yöntemi olarak görülmesini sağlar. Nevevî ihtilaf durumlarında ihtiyata başvurarak selameti ve hatasızlığı öncelikle böylece fikhî çoğulculuğu koruyucu bir ilke geliştirmiştir. Bu yönüyle onun ihtiyat anlayışı, ilmî nezaket ve takvâyı birleştiren metodolojik bir tercihtir.

2.6.6. Fetvada en güvenli/sahih görüşü ve selameti tercih etme

Şîrâzi birbirleriyle çatışan iki haberin metin açısından tercihi bahsinde ihtiyatlı olanın olmaya tercih edileceğini; din açısından ihtiyatlı olanın daha selametli olduğunu açıkça belirtmektedir.¹⁰⁵ Cüveynî (ö. 478/1085) de Bakıllânî'nin tearüzün devam edeceği şeklindeki görüşünün aksine fukâhanın çoğunluğunun iki zahir veya iki nas bir birleriyle çatıştığında ihtiyata daha yakın olanın tercih edileceği görüşünde olduklarını aktarır.¹⁰⁶ Fukahâ bunun verâ ve selamet gereği olduğu görüşündedirler.¹⁰⁷ Zerkeşî de bu durumda Şâfi'î'nin şâri'in maksadına daha yakın olduğu için ihtiyatlı olanı tercih etme görüşünde olduğunu belirtir.¹⁰⁸ Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de iki illetin çakışması bahsinde birinin farzda ihtiyatı gerektirmesi diğerinin gerektirmemesi halinde ihtiyatı gerektirenin tercih edileceğini belirtir. O, yükümlülük olarak bunun daha selâmetli

¹⁰² Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/403.

¹⁰³ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/61.

¹⁰⁴ Bk. Çelik, *İmam Nevevî Ve Fıkhi Tercihleri*.111.

¹⁰⁵ Ebû İshak İbrahim b Ali b Yusuf eş-Şîrâzi, *el-Lüma'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 86.

¹⁰⁶ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. salâh b. Muhammed b. 'Aveyde (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/203.

¹⁰⁷ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/203.

¹⁰⁸ Zerkeşî, *Bahru'l-muhîr*, 8/204.

oluşunu buna gerekçe olarak gösterir.¹⁰⁹ Söz konusu yaklaşımlarda ihtiyat selâmetli ve veraya uygun olarak değerlendirilmektedir. Nevevî de fetva sürecinde ihtiyatı esas alan sistematik tutum sergiler. O deliller arasında tercihte bulunurken en emin ve en az hata riski taşıyan seçeneği tercih ettiği görülmektedir. Görüşleri tercih ederken “en sahîh görüşe göre...”¹¹⁰ ve benzeri ifadeleri bu yaklaşımının en bariz örneklerini teşkil etmektedir. Bu tutum fetvada sorumluluk bilincini göstermektedir. Nevevî’nin tercihlerinde “essah” olanı tercih etmesi söz konusu ihtiyat anlayışının altında yatan selameti sağlama amacı yattığı söylenebilir.

2.6.7. İlmî istidlâl ve metodolojik tutarlılık

Şakir de ihtiyat ile alakalı şu ifadeyi sarf eder: “*kesin bir delil bulunmadığında ihtiyat, ilmi bir istidlâl yöntemi olarak kullanılır.*”¹¹¹ Bu yaklaşımı Nevevî’de de görmek mümkündür. Yukarıda hilâfa riayet veya ihtilaftan çıkma (huruç mine’l-hilâf) adına Nevevî’den yapılan alıntılar esas itibarıyla ihtilaflı konularda ihtiyatın bir yöntem olarak görüldüğü şeklinde anlaşılabilir. Hakkında ihtilaf bulunan kulakların yıkanmasına dair tüm görüşler ile neredeyse amel edecek tarzda İbn Süreyc’in tavrını Nevevî hasen olarak nitelemesi¹¹² onun bu metodolojik tutumu benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Bu tutum, ihtilaflı bir meselede hüküm verirken hatadan korunmayı sağlar. İhtiyat, delillerin çatıştığı veya zayıf kaldığı noktalarda en emin yolun tercih edilmesiyle ilmi bir tutarlılık oluşturur.

2.7. İhtiyatın Meşruiyeti ve Hükümü

İslami literatürde veya daha özel olarak fıkıh kaynaklarında ihtiyatla amel etmenin meşruiyeti konusunda ortak bir kanaat olduğu aktarılır.¹¹³ İhtiyat örnekleri incelendiğinde müctehidlerin mümkün hatayı minimize etme gayreti içerisinde oldukları açıkça görülmektedir. Kendilerine düşen sorumlulukları gerek ibadet gerekse de

¹⁰⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve ’l-mütefakkîh*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Gırâzî (Suudi Arabistan: Dârü İbnü’l-Cevzî, 1421), 1/525.

¹¹⁰ Nevevî, *Minhâcû ’t-tâlibîn*.68.

¹¹¹ Munîb b. Mahmûd Şakir, *el-amel bi ’l-ihyât fi ’l-fikhi ’l-İslâmî* (Beyrut, Lübnan: Dâr İhyâ’ü ’t-Türâs el-‘Arabî, 1998).80,82.

¹¹² Nevevî, *Ravdatü ’t-tâlibîn ve ’umdetü ’l-müttakîn*, 1/61.

¹¹³ Bk. Pala, İslam Hukukunda İhtiyat, 68.

muamelat alanında olsun ifa ederken sorumluluktan tam kurtulma adına yapma zorunda olmadıkları şeyleri yapma yönündeki tavırları bunun en açık göstergesidir. Lohusa kadının kanı ve guslü hakkında Nevevî el-Bahr müellifinin şu sözlerini aktarmaktadır: *“Doğumdan sonra bir saat kan görse ve (kan) kesilse, ona gusül gerekir ve cinsel ilişki helâl olur. Eğer kanın geri dönmesinden korkarsa, ihtiyat olarak beklemesi müstehap olur.”*¹¹⁴ Nevevî’nin ihtiyata başvurduğu örnekte hasen¹¹⁵ ve müstehap¹¹⁶ kavramlarını kullanması ihtiyatın hükmüne dair bizlere fikir vermektedir. Nitekim abdestin diğer mendupları bahsinde açıkça ihtiyat gerektiren hususları titizlikle gözetmeyi de menduplardan sayar.¹¹⁷

¹¹⁴ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, 1/179.

¹¹⁵ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, 1/61.

¹¹⁶ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, 1/270.

¹¹⁷ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, 1/63.

3. MİHÂC'IN İBADET BAHSİNDE GEÇEN İHTİYAT ÖRNEKLERİ

Bu başlığımız altında ibadât konusuna dair tespit edebildiğimiz ihtiyat örneklerine değinilecektir. Örneklerin detaylı analizi tez çalışmasının sınırlılığı gereği yapılmayacaktır. Örnekler kısa açıklamalarla ele alınacaktır.

3.1. Taharet (Temizlik) ile Alakalı Örnekler

Nevevî taharet bahsinde temizlik araçlarının niteliğinde belirsizlik olduğunda ihtiyat ilkesine başvurmuştur.

3.1.1. Tâhir ile necis sınırların ayırt edilemediği haller

Fıkhî hükümlerin uygulanmasında maddî unsurların kesin biçimde tespit edilememesi, özellikle temizlik ve ibadet gibi ibadetlerin sıhhatini doğrudan etkileyen alanlarda ihtiyat ilkesinin öncelenmesini zaruri kılmaktadır. Nevevî; su ile idrarı ayırt etme imkânı olmayan kimsenin en sahih görüşe göre bu konuda şahsi kanaatine dayanarak hüküm veremeyeceği bunun yerine, her iki sıvıyı da karıştırıp sonra teyemmüm etmesi gerektiğini belirtir.¹¹⁸ İmam'ı Şafîî ise bu konuda şöyle der: “yanında bulunan iki sudan da şüpheye düşer ve hangisinde necaset olduğu konusunda galip gelen bir kanaate sahip değilse ve o iki su dışında başka bir su bulma imkanı yoksa ikisinden birinde kanaatini kuvvetlendirir ve kanaatinin meylettiği suyla abdest alır. Bu durumda teyemmüm yapmak caiz değildir. Çünkü yanında temiz su vardır. Bunlardan biri temiz olduğu için abdest alabilir. Suyun olduğu yerde de teyemmüm olmaz.”¹¹⁹ Şîrbînî de Nevevî gibi bu durumda kişi su ile necis sıvıyı birbirine karıştırır sonra teyemmüm yapacağını söyler. Ona göre şayet karıştırma işleminden önce teyemmüm yaparsa bu sahih olmaz; çünkü yanında temiz olduğu kesin olarak bilinen ve yok etmekte kusurlu davrandığı bir su var iken teyemmüm yapmak sahih değildir.¹²⁰ Karıştırma işleminin

¹¹⁸İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 27; Nevevî, *Minhâc'ü't-tâlibîn*.68.

¹¹⁹ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*, çev. Musa Özdemir - Vahdettin İnce (İstanbul: Buruc Yayınları, 2013).2/35.

¹²⁰ Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.1/231

yapılması Şâfiî'nin haklı olarak ifade ettiği teyemmüme engel temiz temiz suyun varlığını ortadan kaldırmak içindir. Görüşler incelendiğinde Nevevî'nin İmam'ı Şâfiî'den farklı olarak görüş belirttiği görülmektedir. Nevevî'ye göre kişi iki sınıftan hangisinin idrar hangisinin su olduğunu bilemediğinden ihtiyat gereği her ikisini de kullanmayıp, karıştırıp teyemmüm ederek abdestini riske atmaz yani zannına göre hareket etmez. Nevevî'nin ihtiyat prensibine dayanarak necis su ile abdest alabilme ihtimalini teyemmüm seçeneğini devreye sokarak ortadan kaldırmaktadır.

3.1.2. Tahir sınıfların ayırt edilemediği haller

İmam'ı Şâfiî (r.a.) gül suyu ile ilgili şöyle der; insanların sıkarak elde ettiği meyve suyu, gül suyu vb. sular temizleyici değildir.¹²¹ Bu sular manen su ismini alırlar, gerçek manada bunlara su denemez gerçek manada su olmadıklarından kasıt bu sularla abdest almanın caiz olmamasıdır.¹²² Suyun içine süt, katran vb. düştüğünde suyun kokusu veya başka bir özelliği değişmesine rağmen su, su olma niteliğini kaybetmiyorsa temizdir. Suya gül suyu eklenirse, su da gül suyu kokarsa o suyla abdest alınmaz. Çünkü su, gül suyunun ona karışmasıyla özelliğini yitirmiş ve galip gelen gül suyu olmuştur.¹²³ İmam'ı Şâfiî'nin görüşüne göre gül suyu temizdir ancak gül suyunun suya karışmasıyla su, temizleyici olma özelliğini yitirmiştir. Temizleyici vasfını yitiren ama tâhir olan su ile mutlak suyun ikisi de bulunup bir birinden ayırt edilmediği durum ibadetin sıhhatini etkileyen bir belirsizlik hali oluşmaktadır. Nevevî, su ile gül suyunu ayırt edemeyen kimsenin, her biriyle birer kez abdest alacağını belirtir. O kişinin kendi kanaatine göre hareket edeceği şeklinde zayıf bir görüş te aktarır. Zayıf görüşe göre ise, kişi kendi kanaatine göre hareket eder; temiz olduğunu düşündüğü suyu kullanır ve diğerini bertaraf eder.¹²⁴ Nevevî'nin yaklaşımında kişinin her iki su ile de abdest alma sebebi her iki suyun da necis olmayıp tâmiz sulardan olmasından kaynaklanır. Fakat hangi suyun gül suyu olduğu ve hangisinin mutlak su olduğu ayırt edilemediğinden ötürü İhtiyat ilkesi gereğince kişi temiz olan sıvıyı kesin olarak kullanmış olmak için¹²⁵ her iki su ile de abdest alır. Görüldüğü üzere necaset ihtimali bulunmayan sıvılar arasında ayırım

¹²¹ İmam Şâfiî, *El-Ümm Tercümesi*.2/11.

¹²² İmam Şâfiî, *El-Ümm Tercümesi*.2/11,12.

¹²³ İmam Şâfiî, *El-Ümm Tercümesi*.2/23.

¹²⁴ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 27; Nevevî, *Minhâcü 't-tâlibîn*.69.

¹²⁵ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni 'l-Muhtâc*.1/232.

yapılamadığında, ihtiyat ilkesi gereği her biriyle ayrı ayrı abdest alınması, hem temizlik hem de ibadet açısından en güvenli yol olarak benimsenmiştir.

3.2. Altın ve Gümüş Kapların Kullanımı

İmam'ı Şafî (r.a.) altın veya gümüşten yapılan kapla abdest alınmasını mekruh görmekle beraber alınan abdestin iade edilmesini gerekli görmez. Yine bu kaplarda içilen su ve yenen yemeğin haram olduğunu iddia etmeyeceğini ancak masiyet olduğunu belirtir.¹²⁶ Nevevî'nin konuya dair ifadesi şöyledir: "Yaması büyük olup sadece ziynet amacıyla kullanılan altın veya gümüş kapları kullanmak haramdır. Ancak yamaları küçük ve zaruret ölçüsünde olan kapların kullanımı haram sayılmaz. En sahih görüşe göre, süs amacıyla küçük yamayla veya ihtiyaç sebebiyle büyük yamayla onarılmış kapların kullanılması caizdir. Ben ise bu konuda şöyle derim: Mezhep âlimlerinin benimsediği rivayete göre, herhangi bir şart gözetilmeksizin altınla yamalanmış bir kabı kullanmak haramdır. En doğrusunu Allah bilir."¹²⁷ Şirbînî ise kişinin kibirlenmesinin gümüşe göre daha fazla olmasından yamanın içinde altın ile birlikte başka bir şey bulunsun ya da bulunmasın yamalı kabı kullanmak mutlak olarak haram olduğunu belirtir.¹²⁸ Altın veya gümüş kapları kullanmak fakirle zengin arasındaki mesafeyi genişletir. Fakirler zaruri ihtiyaçlarını güçlükler içinde karşılarken ve toprak, bakır kaplar kullanırken, zenginlerin altın ve gümüş kaplar kullanması doğru olmaz. Bu ve benzeri nedenlerle İslâm Dini, altından ve gümüşten imal edilen kap, çatal, kaşık, bardak ve benzeri eşyanın günlük işlerde kullanılmasını haram kılmıştır.¹²⁹ Altın ve gümüş kapların kullanımı ile ilgili görüşler incelendiğinde altının doğası gereği, gösteriş ve kibirlenmeye daha fazla zemin hazırladığı açıktır. Bu yönüyle, altınla yamalanmış bir kabın kullanımı, kişinin içsel arınmasını ve toplumsal tevazu ilkesini zedeleyebilecek mahiyettedir. Bu bağlamda, ihtiyati bir yaklaşım olarak, altınla yamalanmış kapların mutlak surette kullanılmaması gerektiği görüşü benimsenmektedir. Bu tutum, hem bireysel nefis terbiyesini önceleyen bir yaklaşımı yansıtır hem de toplumda adalet ve eşitlik duygusunun korunmasına hizmet eder. Ayrıca Nevevî bu örnekte rivayete dayanarak hüküm veriyor. Örnekte, "mezhep

¹²⁶ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.2/33.

¹²⁷ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 27; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.69.

¹²⁸ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.1/252.

¹²⁹ Sorularla İslamiyet, "Gümüş ve altın kaplardan yemek yenip su içilir mi? Bu hadisi nasıl anlamalıyız?", <https://share.google/G19dHibh7CiiFXX71> (erişim: 05 Aralık 2025).

alimlerince kabul edilen rivayete göre" ifadesi yer alıyor. Bu da kişisel bir yorumun dışında güvenilir kaynaklara dayalı bir görüşü benimsediğini gösteriyor. Mezhepçe kabul edilen rivayetlere dayanmak da ihtiyatlı olmanın göstergesidir.

3.3. Abdest ve Teyemmüm ile Alakalı Örnekler

Nevevî, ihtiyat ilkesini özellikle şüphe, belirsizlik ve doğrudan temas gibi durumlarda öne çıkarmıştır. Mushafa abdestsiz temas örneğinde fiziksel ihtiyat gözetilmiş; abdestin devamı ve hayız¹³⁰ belirsizliğinde ise ibadetin sıhhatini korumak amacıyla en güvenli yol tercih edilmiştir. Yolculukta suya erişim örneğinde ise zamanla ilgili ihtiyat ön plandadır. Bu yaklaşım, Nevevî'nin fikhî hükümlerde ihtiyatı hem koruyucu hem düzenleyici bir ilke olarak benimsediğini gösterir.

3.3.1. Abdestsiz kimsenin mushafa teması

Kur'ân'a yönelik fiillerde hem zahirî temizlik hem de manevî saygı ilkesi esas alındığından, abdestsiz kimselerin mushafa doğrudan teması meselesi, fıkıhta ihtiyat prensibi çerçevesinde titizlikle ele alınmıştır. Nevevî, en güçlü görüşe göre, mümeyyiz yaşta olan bir çocuğun öğrenme amacıyla abdestsiz olarak Kur'ân'ı eline almasının caiz olduğunu belirtir. Yine o, en sahih kavle göre, abdestsiz bir kimsenin Kur'ân'ın sayfalarını bir çubuk yardımıyla çevirmesi caiz olduğu görüşündedir.¹³¹ Şirbînî, çubukla sayfa değişimi durumunda mushafa dokunma, taşınma eylemlerinin gerçekleşmemesini gerekçe gösterir.¹³² Görüşler incelendiğinde Nevevî'nin örnekte "en sahih kavle göre" ifadesi kullanarak, doğrudan bir kesinlik iddiasında bulunmayıp alimlerin sahih kabul ettiği görüşe dayanarak hüküm verdiği görülür. Buda bize kişisel bir yargı yerine dini kaynaklara güvenerek ihtiyatlı bir tavır sergilendiğini gösteriyor. Bir diğer tedbir ise abdestsiz olarak doğrudan Kur'ân'a temas etmekten sakınarak bir çubuk kullanmanın caiz olduğunun belirtilmesidir. Burada ise çubuk vasıtasıyla sayfaların çevrilerek abdestsiz bir şekilde Kur'ân'a dokunmaktan kaçınılmaktadır.

¹³⁰ Hayız: ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kan. Bkz. Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).17/51,53.

¹³¹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 29; Nevevî, *Minhâcü 't-tâlibîn*.71.

¹³² Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni 'l-Muhtâc*.1/301.

3.3.2. Abdestin devamı konusunda şüphe

İbadetin sıhhatini etkileyen durumlarda, şüphenin varlığı fikhî hükmün belirlenmesinde özel bir dikkat gerektirir. Bu bağlamda, abdestin devamı hususunda ortaya çıkan tereddütler, hem ibadet bilincini koruma hem de şüpheyile amel etmeme ilkesi doğrultusunda ihtiyat merkezli yaklaşımlarla ele alınır. Nevevî bu konuda şu ifadeleri sarf eder:

Bir kişi, abdestli ya da abdestsiz olduğunu kesin olarak bilir ve bu durumun tersine dair bir şüphe yaşıyorsa, kesin olan bilgiye göre hareket eder. Ancak kişi hem abdest aldığını hem de abdestini bozduğunu net olarak hatırlıyor fakat hangisinin önce gerçekleştiğini bilmiyorsa, en sahih görüşe göre önce meydana gelenin zıddı esas alınır. Mesela, bir kimse güneş doğduktan sonra hem abdest aldığını hem de bozduğunu hatırlıyor fakat hangisinin önce olduğunu kestiremiyorsa, en sahih kavle göre önce gerçekleştiğini düşündüğü durumun tersine göre hüküm verir. Yani, abdest bozulması abdest alınmasından sonra vuku bulduğu için ihtiyaten abdestinin bozulduğunu kabul eder.¹³³

Şirbînî'ye göre kişi kesin bildiği şeyin zıddının gerçekleştiğini zanneden kimse bu zanna göre hareket etmez. Çünkü kesin olanın devam etmesine dair zan, diğerinden daha güçlüdür. Bundan anlaşıyor ki metindeki "kesin bilmek"ten kasıt önceki durumun devam ettiği varsayımdır.¹³⁴ Buradaki ihtiyat, kişinin ibadetini koruma ve şüpheden doğabilecek yanlış uygulamaları önlemektir. Dini hükümler, genellikle kesin bilgiye dayanarak şekillenir ve şüpheyi yer vermemek için bu tür prensipler geliştirilmiştir.

3.3.3. Yolculukta suya erişim ve teyemmümde ihtiyat

Yolculuk esnasında ibadetle ilgili zaruret halleri, suya erişim gibi temel temizlik şartlarının sağlanamaması durumunda, fikhî hükümlerin ihtiyat prensibi doğrultusunda yeniden değerlendirilmesini gerektirir. İmam Şafî (r.a.) konuyla alakalı şöyle der:

Namaz vakti girmesine rağmen kişi namazını vaktin sonuna kadar bekletme hakkına sahiptir. Fakat ben bunu hoş karşılamam. Kişinin su bulma umudu dışındaki her durumda namazını, namaz vakti girer girmez kılmak için acele etmesini müstehab sayarım. Eğer kişinin, su bulma umudu bitmişse yahut vaktin çıkmasından korkacak duruma geldiyse, artık beklemeyip teyemmüm yaparak namazını kılması uygundur.¹³⁵

¹³³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 29; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.71.

¹³⁴ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.1/306.

¹³⁵ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.2/117.

“Kişi teyemmümle namaz kıldıktan sonra yükü içerisinde su bulursa namazını iade eder. Ancak suya ulaşma imkanı bulabileceği bir kuyudan haberdar olursa namazını iade etmesine gerek yoktur. Buna rağmen iade ederse ihtiyaten daha iyidir.”¹³⁶ Mâverî (ö.450/1058) ise suyun konaklama yerinde kesin olarak mevcut olacağını bilme durumunda namazı vaktin sonuna erteleme farz olduğunu söylemiştir.¹³⁷ Nevevî’ye göre yolculuk hâlindeki bir kimse, ulaşabileceği bir yerde su olduğunu biliyor ve bu suya erişmekle canına ya da malına bir zarar gelmeyeceğinden emin ise, gidip o suyu temin etmesi vaciptir.¹³⁸ O, suyun, belirlenen mesafeden daha uzak bir noktada olması halinde, kişinin teyemmüm alması gerektiğini, eğer namaz vaktinin sonuna kadar suya ulaşacağından kesin olarak emin olması durumunda ise, beklemesinin daha faziletli olduğunu belirtir.¹³⁹ Fakat kişi son vakitte suya erişeceğini sadece zannediyorsa, Nevevî’nin aktardığına göre en zahir görüşe göre hemen teyemmüm¹⁴⁰ etmesi daha uygundur.¹⁴¹ Verilen görüşler incelendiğinde İmam Şafî’nin de Nevevî ile aynı görüşte olduğunu eğer namaz vaktinin çıkma korkusu varsa teyemmümle namaz kılınmasını gerektiğini belirttiğini görmekteyiz. Nevevî’nin görüşündeki ihtiyati yaklaşım, kişinin namazı vaktinde kılabilmesi için en güvenli yolu seçtiği anlamına geliyor. Eğer suya ulaşma ihtimali çok azsa ve vakit daralıyorsa, teyemmüm ederek namazı kılmak ihtiyatlı bir davranış olur. Çünkü son vakitte kişinin suyu bulamama ihtimali de vardır ve namazı kaçırmamak vaktinde kılmak için bu davranış ihtiyatlı bir yaklaşımdır.

3.3.4. Hayız belirsizliğinde gusül ve namaz düzeni

Kadının hayız hâline dair bilgilerini yitirmesi durumunda ortaya çıkan fikhî belirsizlikler, ibadet düzeninin korunması açısından özel bir ihtimam gerektirir. Bu bağlamda, mütehayyireye dair hükümlerde hem namazın terk edilmemesi hem de guslün vakitlere bağlı olarak tekrarlanması, ihtiyat ilkesinin ibadet sürekliliğiyle nasıl dengelendiğini gösteren örnekler arasında yer alır. Temizlik konularıyla ilgili olarak

¹³⁶ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.2/118.

¹³⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.2/16

¹³⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 38; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.82.

¹³⁹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 38; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.82.

¹⁴⁰ Teyemmüm: abdest alınmadığı veya gusül yapılamadığı durumlarda temiz toprak yahut yer cinsinden bir maddeye elleri sürerek yüzü ve iki kolu meshetme. Bkz. Mehmet Boynukalın, “Teyemmüm”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).41/50,52.

¹⁴¹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 38; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.82.

ihtiyatın en fazla dikkate alındığı meselelerden biri "mütehayyire" meselesidir.¹⁴² Mütehayyire, daha önce hayız görmüş olup, güçlü ve zayıf kanı birbirinden ayırt edemeyen ve aynı zamanda adetinin süresini ve zamanını unutmuş olan kadındır.¹⁴³ İmam Şafî, *hayız günlerini unutanın; ayın başı mı yahut ondan iki gün sonra mı yahut daha az veya daha fazla mı olduğunu netleştiremeyenin, her namaz için gusül yaparak namazını kılması gerektiğini belirtir.*¹⁴⁴ Nevevî:

bu durumda olan kadın, farz namazlarını düzenli olarak kılmaya devam etmesi gerektiğini; aynı şekilde, en güçlü görüşe göre nafil namazları da kılabilceğini; Ancak her bir farz namaz vakti geldikten sonra gusül alması gerektiğini belirtir; Sebep olarak ta kanın kesilmiş olma ihtimalini gösterir.¹⁴⁵

Nevevî Ravdâ'da bu konudaki ihtilafı aktardıktan sonra ihtiyatı esas alan görüşün amel edilen ve üzerine fer'î meselelerin bina edilen görüş olduğunu belirtir. O, bu görüşe göre şu altı konuda ihtiyat gerektiğini de belirtir: Cinsel ilişki sahih görüşe göre haram, mushafa dokunma ve Kur'ân okuma hayızlı gibi değerlendirilir, beş vakit namaz kılar ancak her bir farz için vakit içinde gusül abdesti alır, Ramazan orucu ihtiyat düzeniyle tutulur, kaza namaz ve oruçlarını ihtiyatlı bir plan dahilinde kaza eder, iddet ise cumhurun sahih olarak nitelediği görüşe göre üç ay bekler.¹⁴⁶

Nevevî'nin görüşü incelendiğinde, burada namazı terk etmeme ve her vakitte gusül alma şeklinde iki ihtiyati yaklaşım söz konusudur diyebiliriz. Bunlardan birincisinde mütehayyire kişi hayız süresini tam olarak belirleyemediğinden farz olan namazlarını aksatma durumu vardır. Bu durumu engellemek için farz namazlarını devamlı kılmalıdır. İkincisinde ise mütehayyirenin vakit girdikten sonra her farz namaz için gusül alması ise hayız kanının kesilmiş olma¹⁴⁷ ihtimaline karşı alınmış ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Çünkü kanın kesildiği kesin olarak bilinmediğinden gusül almak ihtiyatlı bir yol olarak önerilmiştir. Bu da kişinin ibadetlerini en güvenli şekilde yerine getirmesini ve iç huzuru sağlar.

¹⁴² Pala, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, 172.

¹⁴³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 43,44; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.88.

¹⁴⁴ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.2/188.

¹⁴⁵ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 43,44; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.88.

¹⁴⁶ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 1/153-159.

¹⁴⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.2/182.

3.4. Namaz ile Alakalı Örnekler

Nevevî, namazla ilgili örneklerde ihtiyat ilkesine ibadetin geçerliliğini korumak, şüpheli durumları bertaraf etmek, ibadet düzenini muhafaza etmek, ihtilaflı görüşler arasında en güvenli olanı tercih etmek ve mükellefin dinî yükümlülüklerini kolaylaştırmak amacıyla başvurmuştur.

3.4.1. Yatsı namazının geciktirilmesine dair fıkhi tedbir

Nevevî bu örnekte yatsı vaktinin adlandırılması, namaz öncesi ve sonrası yapılan davranışlardan bahseder. Nevevî'ye göre, Akşam vaktine 'işa/yatsı' adını vermek ve yatsı namazına 'atame/karanlık' şeklinde hitap etmek mekruhtur. Ayrıca yatsı namazını kılmadan önce uyumak ve namazdan sonra zikir, ilim müzakeresi gibi hayırlı meşguliyetler dışında konuşmak da mekruh kabul edilir.¹⁴⁸ Şirbînî ise bu konuda; “*Yatsı namazının gecenin üçte birinden sonraya bırakılmaması tercih edilir. Bir görüşe göre ise gecenin yarısından sonraya bırakılmamasının tercih edildiğini belirtir.*”¹⁴⁹ Gerekçe olarak ta Yatsı namazını kılmadan uyumak mekruh olduğunu ve Hz. Peygamber (sav) in bunu sevmediğini belirtir. Şirbînî'ye göre bunun akli gerekçesi de şudur: *Kişi uykuya dalıp yatsı geçinceye kadar uyuyabilir.*¹⁵⁰ Burada namazın vaktinde kılınması gerektiğine dair bir ihtiyati yaklaşım vardır. Yatsı namazı gecenin son ibadeti olduğu için, onu geciktirmek veya ihmal etmek, kişinin ibadet düzenini bozabilir veya kişi uykusuna yenik düşüp namaz kılmak için kalkamayabilir. Bu yüzden, Yatsı namazının uyumadan önce kılınması önerilir.

3.4.2. Namazın son rekâtlarında kıraat

Namazın son rekâtlarında kıraat meselesi, Nevevî'nin ihtiyat merkezli yaklaşımıyla mesbûkun ibadet bütünlüğünü koruma çabasını yansıtır. Nevevî'ye göre,

Fatiha'dan sonra bir sûre okumak sünnettir. En açık görüşe göre, namazın üçüncü ve dördüncü rekâtlarında sûre okumak sünnet sayılmaz. O'nun bu konuda kanaati ise şudur:

¹⁴⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*,46; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.90,91.

¹⁴⁹ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.2/223.

¹⁵⁰ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.2/231.

İmam Şâfiî 'nin görüşüne göre, mesbûk olan kimse üçüncü ya da dördüncü rekâtta zamm-ı sûre okuyabilir. En doğrusunu Allah bilir.¹⁵¹

Mesbûkun üçüncü veya dördüncü rekâtta zammı sure okuması kişinin namazını eksiksiz tamamlaması için ihtiyat olarak değerlendirilebilir.

3.4.3. Secde uzuvlarında temas

Secde uzuvlarının yere temasına dair Nevevî'nin yaklaşımı, ibadetin geçerliliğini koruma ve ihtilaflı görüşler arasında en güvenli tercihi benimseme yönündeki yaklaşımı ihtiyat anlayışını yansıtmaktadır. Nevevî'ye göre, secdenin asgari sınırı, alnın bir bölümünün açık bir şekilde secde mahalline konulmasıdır.¹⁵² Bir kimse, kendisine bitişik olan ve kendi hareketiyle hareket etmeyen bir nesne üzerine secde ederse, bu secde geçerlidir. En açık görüşe göre, secde sırasında ellerin, dizlerin ve ayakların yere temas etmesi vacip değildir. Ancak benim kanaatim şudur ki; en zahir kavle göre bu uzuvların yere konulması vaciptir. Böyle dedikten sonra en doğrusunu Allah'ın bildiğini belirtir.¹⁵³ Şirbînî, Nevevî'nin bu görüşüne delil olarak Bûharî ve Müslim'de geçtiğini belirttiği şu rivayeti gösterir: *“yedi kemik üzerine secde etmem emredildi. (Bunlardan biri alındır.) Hz. Peygamber (sav) bunu söyledikten sonra eliyle burnu, elleri, dizleri ve ayak parmaklarına işaret ettiğini belirtir.”*¹⁵⁴ Bu örnekteki ihtiyati yaklaşım secde esnasında organların yere konulması ile ilgili farklı görüşlerin olmasından kaynaklanmaktadır. En zahir kavle göre bu organları yere koymak vacib değildir. Ancak, ihtiyati bir yaklaşım olarak, secde sırasında bu organları yere koymak, ibadetin tam anlamıyla yerine getirilmesini sağlamak, ihtilaflı görüşler arasında en güvenli olanı tercih etmek ve sünnetin zahirine daha yakın bir uygulamayı benimsemek amacı taşır. Organları yere koymanın vacib olması ise ibadetin geçerliliğini koruma ve şüpheli durumları bertaraf etme amacı taşır.

¹⁵¹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 53; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* 98.

¹⁵² Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.2/503.

¹⁵³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 55; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.100.

¹⁵⁴ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.2/507.

3.4.4. Rekât belirsizliğinde namazın tamamlanması

Rekât ve secde belirsizliği durumunda namazın tamamlanmasına ilişkin bu yaklaşım, Nevevî'nin ihtiyat ilkesini şüpheli durumlarda ibadetin bütünlüğünü koruma yönünde nasıl uyguladığını göstermektedir. Nevevî'nin bu konuya dair ifadesi şöyledir: “Namazın sonunda, son secdelerden birini yapmadığından kesin olarak emin olan kimse, bir secde daha yapar ve teşehhüdü yeniden okur. Eğer eksik kalan secdenin son rekâta değil de başka bir rekatin secdesi olduğundan eminse, bir rekât daha kılması gerekir. Aynı şekilde, herhangi bir secdeyi yapıp yapmadığı konusunda tereddüt yaşarsa, ihtiyaten bir rekât daha kılar ve namazın sonunda sehiv secdesi yapar.”¹⁵⁵ Nevevî diğer örneklerde olduğu gibi bu örneğe “ben diyorum ki” gibi bir açıklama getirmemiş veya farklı bir görüş beyan etmemiştir. Bundan dolayı onun yukarıdaki görüşe katıldığını söyleyebiliriz. Bu örnekteki ihtiyat ilkesi Namazda herhangi bir secdenin yapılıp yapılmadığına dair şüpheye düştüğünde ihtiyat gereği bir rekât daha kılınır ve sonunda da sehiv secdesi yapılır.

3.4.5. İrin ve kabarcık sıvısında temizlik hükmü

İrin ve kabarcık sıvısına dair temizlik hükümleri, Nevevî'nin ihtiyat ilkesini hem ibadetin geçerliliğini koruma hem de mükellefin yükümlülüklerini kolaylaştırma yönünde nasıl yorumladığını ortaya koymaktadır. Nevevî bu konuda şu ifadeleri sarf eder: “İrin ve cerahatin hükmü, kanla aynı şekilde değerlendirilir. Aynı şekilde, yara veya kabarcıktan çıkan sıvı kokulu olsun ya da olmasın en açık görüşe göre kan hükmündedir. Mezhep âlimlerinin benimsediği rivayete göre, kokusuz olan kabarcık sıvısı temiz kabul edilir. En doğrusunu Allah bilir.”¹⁵⁶ Şirbînî'ye göre, iltihap ve irin, fikhî hükümler açısından kanla aynı hükme tâbidir; zira bunlar, aslında bozulmuş kan olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, iltihap ve irinle kıyaslandığında, yaralardan çıkan sıvı ile su toplamış bölgelerden çıkan ve kötü kokulu olan akıntılar da kan hükmündedir. Daha kuvvetli görüşe göre, kokusuz olan bu tür sıvılar da kokusuz irine kıyasla aynı hükme sahiptir. Diğer görüşe göre bu tür sıvıların ter gibi temiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu

¹⁵⁵ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 59; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.103.

¹⁵⁶ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 62; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.107.

nedenle Nevevî, Şâfiî mezhebi çerçevesinde tercih edilen görüşe göre söz konusu sıvıların temiz kabul edildiğini belirtmiştir.¹⁵⁷ Bu örnekteki ihtiyati yaklaşım kabarcıktaki suyun hükmü belirlenirken koku şartının konulmasıdır. Kesin bir hüküm vermek yerine koku şartı ileri sürülmüştür. kokusuz sıvının necis kabul edilmesi durumunda, özellikle sürekli çıkan akıntılar sebebiyle kişinin ibadet hayatında ciddi zorluklar yaşaması muhtemeldir. İhtiyatı sadece şüpheli durumlarda uzak durma anlamında değil, aynı zamanda mükellefin dinî yükümlülüklerini ifa ederken maruz kalabileceği güçlükleri minimize etme yönünde bir tedbir olarak da ele almaktadır.

3.4.6. Namazda şuur ve fiil ilişkisi

Namazda şuur ve fiil ilişkisine dair bu değerlendirme, Nevevî'nin ihtiyat ilkesini hem bilinçli fiillerin hükmünü belirlemede hem de ibadetin geçerliliğini koruma yönünde nasıl uyguladığını ortaya koymaktadır. Nevevî, "Namaz esnasında az miktarda bir şey yemenin namazı geçersiz kıldığını ifade eder. Ona göre kişi namazda olduğunu unutursa ya da namazda yemek yemenin haram olduğunu bilmeden bir şey yerse, namazı bozulmaz. En doğrusunu Allah bilir. Ayrıca, namaz kılan bir kimse ağzındaki şekeri eritip yutarsa, onun ifadesiyle en güçlü görüşe göre namazı geçersiz olur."¹⁵⁸ Şirbînî ise bu konuda, "*kişi namazda olduğunu unutarak veya yeni Müslüman olması yahut alimlerden uzak olması sebebiyle yemenin haram olduğunu bilmediğinden namazda bir şey yese az miktarda yemekle namazın kesin olarak bozulmadığını, çünkü bunun namaza aykırı bir fiil olmadığını sebep olarak gösterir.*"¹⁵⁹ Namazın geçerliliğini korumak adına, az miktarda dahi olsa bilerek bir şey yemenin ibadeti bozacağı kanaati kişinin ibadetini şüpheden uzak tutmak için alınmış bir tedbirdir. Aynı şekilde "*Ayrıca, namaz kılan bir kimse ağzındaki şekeri eritip yutarsa, en güçlü görüşe göre namazı geçersiz olur.*" ifadesinde şüpheli bir fiilin namaza zarar verme ihtimali bulunduğu, namazın geçersiz olma riskine karşı o fiilden uzak durulması tavsiye edilir. Şekerin yutulması gibi bir fiil, bazı alimlerce namazı bozan bir eylem olarak görülme de, "*en güçlü görüşün*" benimsenmesi aynı zamanda fetvada ihtiyata başvurulduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, ibadetin sıhhatini riske sokabilecek davranışlarda en selametli görüşü benimsemektir. Buna ek olarak en sonda "*Allah daha iyi bilir*" ifadesini kullanmış olması

¹⁵⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.3/66.

¹⁵⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 64; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.108.

¹⁵⁹ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.3/102.

da nihai hükmün Allah'a ait olduğunu vurgulayarak, kesin bir hüküm belirtmek yerine daha ihtiyatlı davrandığını göstermektedir.

Nevevî'nin yaklaşımında dikkate değer olan bir diğer nokta, şuur ve kasıt faktörünü ayırt etmesidir. Unutarak veya bilmeden yapılan fiilin ibadeti bozmayacağını söylemesi, ihtiyatın sadece katı bir tedbir olarak uygulamadığını da gösterir.

3.4.7. İmamın küfrünün sonradan ortaya çıkması durumunda cemaatin namazının durumu

Nevevî, imamın durumuna dair ortaya çıkan sonradan bilgiler üzerinden cemaatin namazının geçerliliğini tartışırken, ihtiyat ilkesine başvurmaktadır. Buna göre eğer imamın kadın olduğu veya açıkça küfür üzere bulunduğu ortaya çıkarsa, cemaatin namazı yeniden kılması vaciptir. Zayıf görüşe göre, küfrü aleni olmasa bile, imamın küfrü sabit olmuşsa cemaatin namazı iade etmesi yine vacip olur. Ancak imamın cünüp olduğu ya da görünmeyen bir necasetin üzerinde bulunduğu sonradan anlaşılırsa, bu durumda cemaatin namazını tekrar kılması gerekmez. Nevevî bu konuda şu ifadeleri sarf eder: *“Benim kanaatim şudur ki; en sahih görüşe, İmam Şâfî'nin kesin tercihin ve çoğunluk âlimlerin görüşüne göre, küfrü gizli olan bir imamın hükmü, küfrü açık olan imamla aynıdır. En doğrusunu Allah bilir.”*¹⁶⁰ bu örnekteki ihtiyat ilkesi küfrü açık olan imama verilen hüküm ile küfrü gizli olan imama verilen hükmün aynı olmasıdır. Bunun sahih gerekçesi şudur: Bu kişi imamlığa ehil değildir. Bu yüzden imamın inkarcılığından kaynaklanan eksiklik sebebiyle imama uyan kişinin bunu tekrar kılması gerekir.¹⁶¹ İmamın küfrü, namazın sıhhatine doğrudan etki eden ciddi bir durumdur. Bu sebeple Nevevî, cemaatin ibadetinin geçersiz kalma ihtimalini ortadan kaldırmak için, en kuvvetli görüş olan iade hükmünü benimsemektedir. Bu yaklaşım, ihtiyatın klasik anlamına yani *“şüpheli durumda emin olan yolu tercih etmek”* ile uyumludur. Bu örnekte de Nevevî hem fetvada ihtiyata hem de amelde ihtiyata başvurmuştur. En sahih görüşü tercih ederek fetvada, namazın iadesini gerekli görerek amelde ihtiyata başvurmuştur.

¹⁶⁰ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 74,75; Nevevî, *Minhâcü 't-tâlibîn*.120.

¹⁶¹ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni 'l-Muhtâc*.3/169.

3.4.8. Necaset şüphesinde yıkama alanının belirlenmesi

Necaset şüphesinin bulunduğu durumlarda temizlik alanının belirlenmesi, fıkıh ilminde ibadetin sıhhatini koruma amacıyla geliştirilen ihtiyati yaklaşımların önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Şüpheli bir durumda ibadetin sıhhatini garanti altına almak için emin yolu tercih etmeye dair bir diğer örnek necasetin bulaştığı ancak yerinin tam olarak bilinmediği bir elbise hakkındadır. Nevevî bu konuya dair ifadesi şöyledir: *“necasetin bulaştığı yerin belirsiz olduğu durumlarda, tamamının yıkanmasının vacip olduğunu ifade eder. Ona göre Eğer necis yerin neresi olduğuna dair bir kanaat varsa ve sadece o bölge yıkanır, en güçlü görüşe göre bu temizlik yeterli sayılmaz.”*¹⁶² Çünkü pisliğin bulaştığı kesin fakat elbisenin neresinde olduğunda şüphe vardır. Bu şüpheli durumdan kurtulmak ve elbisenin temizliğinden emin olmak için ihtiyat gereği tamamını yıkamak gerektiğini belirtir.¹⁶³ Bu örnekte de Nevevî hem fetvada ihtiyata hem de amelde ihtiyata başvurmuştur. Belirsizlik ortadan kalkıncaya kadar elbisenin veya bedeninin tamamının yıkanması, ibadetin geçerliliğini garanti altına şeklinde amelde görülen ihtiyattır. Nevevî'nin *“en güçlü görüşe göre”* ifadesi, farklı mezhep içi yorumlar arasında en emin ve en sahih görüşü tercih ettiğini gösterir. Böylece ihtiyat, sadece davranışta değil, fetvada da uygulanmış olmaktadır.

3.4.9. Namazda rükün şüphesi ve sehiv secdesi

Namazda rükün veya farzların terk edilmesine dair şüphe durumları, fıkhi açıdan sehiv secdesiyle telafi edilmesi gereken eksiklikler arasında değerlendirilmiştir. Nevevî'ye göre, *“bir kişi namazın belirli bir rükününü ya da farzını terk ettiğinden kuşkuya düşerse, sehiv secdesi yapması gerekir. Ancak namazda yasak olan bir davranışı gerçekleştirdiğinden şüphe ederse, bu durumda sehiv secdesi yapmaz.”*¹⁶⁴ Bu ayırım, onun ihtiyat ilkesini sistemli biçimde uyguladığını gösterir. Çünkü birinci durumda şüphe, ibadetin sıhhatini doğrudan etkileyen bir unsura (rükün veya farzın eksikliği) ilişkindir; bu durumda sehiv secdesi, ibadeti geçersizlik riskinden koruyan ihtiyatlı bir çözümdür. Ancak ikinci durumda şüphe, yasak bir fiil işlenip işlenmediğine yöneliktir;

¹⁶² İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 61; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.106.

¹⁶³ Pala, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*.172.

¹⁶⁴ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 66; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.103.

burada ibadetin aslı zedelenmediğinden, fazladan bir tedbire gerek görülmez. Bu örnek Nevevî'nin ihtiyata katı bir şekilde başvurmadığını, mükellef¹⁶⁵ için gereksiz zorlamaya yol açmayacak şekilde başvurduğunu göstermektedir. Nevevî'nin şüphe türleri arasında ayırım yapması ihtiyatı metodolojik bir biçimde ele aldığı ve ölçülü olarak ona başvurduğunu göstermektedir. İhtiyatın en temel amaçlarından biri, ibadeti geçersizlik riskinden korumaktır. O, ibadetlerde şüpheye düğüldüğünde sehiv secdesini bir güvenlik mekanizması olarak önerirken, her tereddüt durumunu ihtiyat konusu yapmamış; böylece ihtiyata ölçülü, dengeli ve amaç odaklı biçimde yaklaşmıştır.

3.4.10. Yolcunun namazında imam hakkında şüphe

İmanın seferî olup olmadığına dair tereddüt durumları, yolcunun namazını nasıl eda edeceği konusunda fıkhi açıdan ihtiyat gerektiren özel durumlar arasında değerlendirilmiştir. Nevevî'nin bu konudaki ifadesi şöyledir: “*Yolcu bir kimse, imamın seferî olduğunu zannederek ona uyarsa fakat sonradan imamın mukim olduğu ortaya çıkarsa ya da imamın seferî olup olmadığından emin değılse, namazını tam olarak kılması gerekir.*”¹⁶⁶Buradaki ihtiyati yaklaşım, namaz kılarken imamın durumuyla ilgili belirsizlikler karşısında alınan önlemleri ifade eder:

İmanın Mukim Olduğunun Anlaşılması Durumu: Eğer kişi, seferi olduğunu zannettiğı imama uyar ve sonradan bu imamın mukim olduğu anlaşılırsa, namazını tam olarak kılmalıdır. Bu, ibadetin eksiksiz yerine getirilmesi için tedbirli olmayı ifade etmektedir.

İmanın Seferi Olup Olmadığının Bilinmemesi Durumu: Eğer imamın seferi olup olmadığı bilinmiyorsa, kişi yine namazını tam olarak kılmalıdır. Yine aynı şekilde belirsizlik durumunda ibadetin tam olarak yerine getirilmesini sağlar.

Bu ihtiyati yaklaşımlar, namazın doğru ve tam olarak kılınmasını sağlamak amacıyla alınan önlemleri bize göstermektedir.

¹⁶⁵ Mükellef: Allah'ın kulunu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutması. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, “*Teklif*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).40/385,387.

¹⁶⁶ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 83; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*; Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.130.3/535.

3.4.11. Cuma namazında mekân ve zaman şüphesi

Cuma namazının geçerliliğini etkileyen mekân ve zaman şüphesi, fıkhi açıdan cemaatin ibadet sorumluluğunu güvence altına alma amacıyla ihtiyat ilkesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Nevevî konuyla alakalı şöyle der: “eğer iki ayrı camide aynı anda cuma namazı kılınmışsa ya da böyle bir durumdan şüphe ediliyorsa, cuma namazı yeniden eda edilmelidir. Hangi camide önce kılındığı bilinmiyorsa veya cami bilinse bile hangisi olduğu hatırlanmıyorsa, öğle namazı kılmak gerekir. Bir görüşe göre ise, bu durumda cuma namazı tekrar kılınmalıdır.”¹⁶⁷ Şirbînî ise bu konuda Cuma Namazı tekrar kılınır. Çünkü aynı zamanda gerçekleşme açısından iki namaz arasında bir üstünlüğün söz konusu olmadığını belirtir.¹⁶⁸

Buradaki ihtiyati yaklaşım, cuma namazının geçerli bir şekilde kılınmasını sağlamak için alınan önlemleri ifade eder. İhtiyati yaklaşımlar şunlardır:

İki Cami Durumu; Eğer iki camide aynı anda cuma namazı kılınmışsa veya birlikte kılındığından şüphe edilirse, cuma namazının geçerliliğinden emin olmak için yeniden kılınması gerektiği belirtilir. Bu, geçersiz bir namaz riskini ortadan kaldırmak için ihtiyatlı bir yaklaşımdır.

Önce Kılan Caminin Belli Olmaması Durumu; Hangi camide önce kılındığının belli olmadığı veya caminin belli olduğu halde unutulduğu durumda, öğle namazı kılınması gerekir. Bu, belirsizliğin sonucu olarak vakti farzsız geçirmemek adına öğle namazı kılınması talep edilmektedir.

3.4.12. Korku anında cemaatle namaz

Savaş gibi olağanüstü şartlar altında dahi namaz gibi farz ibadetlerin edası terk edilmez, aksine şartlara uygun biçimde yerine getirilir. Nevevî bu konuyla alakalı şöyle der: “Düşmanın kible yönünde bulunmaması hâlinde imam, cemaatı iki gruba ayırır ve her gruba namazı sırayla kıldırır. Resûlullah’ın (s.a.s.), “Batn-ı Nahl” mevkiinde namazı bu şekilde eda ettiği rivayet edilmiştir. Buna göre bir grup düşmana karşı dururken, imam diğer gruba namazın bir rekâtını kıldırır. İmam ikinci rekât için kıyama kalktığında, bu grup niyet ederek imama tâbi olmaktan ayrılır, namazlarını yalnız başlarına tamamlar ve

¹⁶⁷ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.88; Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn*.133.

¹⁶⁸ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.4/43.

ardından düşmanı gözetlemek üzere görev yerine geçerler. Gözetleme vazifesini yerine getiren grup ise gelip namazın ikinci rekâtında imama uyar. İmam teşehhüde oturduğunda, bu defa onlar ayağa kalkarak eksik kalan rekâtlarını kendi başlarına eda eder, tekrar teşehhütte imama yetişir ve birlikte selâm verirler.”¹⁶⁹ İfade incelendiğinde düşmanla savaş durumunda cemaatle kılınan namazın ihtiyaten gruplar halinde kılınması ve bir grup nöbet tutarken diğer grubun namaz kılması hem farz olan namaz ibadetinin aksamaması hem de bu farzı yerine getirirken düşman tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı namazın gruplar halinde kılınması gerektiği şeklinde görüş belirtilmiştir. Namazın bu şekilde kılınmasının gerekçesi olarak Kurân’ı-Kerim’de Nisa süresinde geçen şu ayeti gösterebiliriz:

Ey Muhammed! Cepheye sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırmanın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.¹⁷⁰

Ayette düşmanla savaş durumunda namazın nasıl kılınacağına dair haber verilmektedir. Namaz kılarken dahi silahlarınızı düşmana karşı korunmak amacıyla yanınıza alın tedbirli olun ihtiyatlı davranın denmektedir. Âyette emredilen ‘ihtiyat’, savaş ortamında namaz gibi farz bir ibadetin edası sırasında dahi müminlerin askerî ve güvenlik tedbirlerini elden bırakmamaları gerektiğini ifade eden bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Korku anında namaz ile ilgili İmam Şafîî ise şöyle der; silahında necis bir şey olmadığı sürece namaz kılan birinin silahını üzerinde taşımasını tercih ederim.¹⁷¹ Konu ile ilgili verilen görüşler ve ayet incelendiğinde şöyle diyebiliriz: ibadet, düşmana karşı savunma sorumluluğunu ortadan kaldırmamakta; aksine ibadet ile fiilî tedbir yükümlülüğünün eş zamanlı ve dengeli biçimde sürdürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

¹⁶⁹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.93; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.138.

¹⁷⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*.105.4/102.

¹⁷¹ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*, çev. Musa Özdemir (İstanbul: Buruc Yayınları, 2015).3/113.

3.4.13. Korku anında namazın esnekliği

Olağanüstü hâllerin ibadet yükümlülükleri üzerindeki etkisi, fıkıh ilminde zaruret ve kolaylaştırma ilkeleriyle birlikte ihtiyat çerçevesinde ele alınmaktadır. İmam Şafî (r.a.) bu konuda şöyle der:

şiddetli korku halinde namazına binek sırtında başlayan kişi sonra yere inerek devam ederse onun namazını yeniden kılmasını yeğlerim. Eğer bu esnada yüzünü kıbleden çevirmemişse namazı yeniden kılması gerekmez ama bu esnada yüzünü ensesinin tarafına dönecek şekilde kıbleden döndürmüşse namazı yeniden kılması gerekir. Çünkü bu kimse kiblesini terk etmiştir.¹⁷²

Nevevî ise bu konuda şu ifadeleri sarf eder: “Savaş hâli veya yoğun korku anında, kişi ister atlı olsun ister yaya, namazını elinden geldiği şekilde eda eder. Bu durumda kibleye yönelmemesi mazur görülür. Aynı şekilde, zaruret nedeniyle namaz sırasında çokça hareket etmesi hâlinde, en güçlü görüşe göre bu da mazur kabul edilir. Ancak yüksek sesle bağırarak, özür kapsamında değerlendirilmez.”¹⁷³ Şirbînî ise konuyla alakalı olarak şöyle der: “*ordudaki her bir kişinin binekli veya yaya olarak nasıl imkân bulabilirse o şekilde namaz kılması gereklidir*”¹⁷⁴ Çünkü ayette “*şayet [düşmanın saldırmasından] korkarsanız yaya veya binitli olarak namaz kılın*”¹⁷⁵ buyrulmuştur. Şirbînî, böyle bir durumda askerler namazı vaktinin dışına erteleyemezler. Her bir asker düşman sebebiyle kibleye dönemezse, bir zorunluluk olduğundan mazur görüldüğünü ifade eder.¹⁷⁶ Yine Şirbînî, bağırarak namazı bozar; çünkü buna ihtiyaç olmadığından kişi bu konuda mazur görülmez. Zira savaşta sessiz olan kişinin karşıya daha çok korku saldıgını belirtir.¹⁷⁷ Verilen görüşler incelendiğinde İmam Şafî, kişinin korku namazı kılarken yüzünü kıbleden çevirmesi durumunda tekrardan namazını kılması gerektiğini belirtirken. Nevevî ve Şirbînî ise ondan farklı olarak korku esnasında kişi namazı nasıl imkan bulabiliyorsa o şekilde kılar kibleye dönememesinin mazur görüldüğünü belirtirler. Verilen görüşlerden Nevevî ve Şirbînî’nin görüşleri incelendiğinde ihtiyat ilkesinin, zor ve tehlikeli durumlarda dini yükümlülüklerin, özellikle namazın, esnek

¹⁷² İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.3/124,125.

¹⁷³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.93; Nevevî, *Minhâc’ü t-tâlibîn*.139.

¹⁷⁴ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.4/173.

¹⁷⁵ Altuntaş - Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali*.2/239.

¹⁷⁶ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.4/173.

¹⁷⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.4/175.

şekilde yerine getirilmesinde kişinin, savaş veya korku nedeniyle namaz kılariken kibleyi terk edebilir ve bu durumda mazur sayılmasında kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde, kişi ihtiyaçlar sebebiyle fazla hareket ederse de mazur sayılır. Ancak, bağırarak gibi davranışlar için aynı tolerans gösterilmez. Bu durum, insanların olağanüstü şartlar altında ibadetlerini yerine getirmeleri konusunda tedbirli ve esnek olunması gerektiğini vurgular. Özetle, insanların zor durumlarda dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için şartların esnetilebileceği ama belirli sınırlar içinde kalınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu savaş ve benzeri olağanüstü durumlarda ibadet yükümlülüğünün ifasına dair bir ihtiyati yaklaşım örneğidir. Bu tedbir, hem ibadetin vaktinde eda edilmesini hem de can güvenliğinin korunmasını hedefleyen bir dengeleyici ilkedir.

3.5. Cenaze ve Ahkamıyla Alakalı Örnekler

Bu başlıkta Nevevî'nin cenazeye dair hükümler konusundaki yaklaşımları ele alınmakta ve onun bu alanda ihtiyat ilkesini nasıl uyguladığı incelenmektedir. Ölüm sonrası hükümlerin hem ibadet hem de kul hakkı boyutu taşıması, Nevevî'nin bu meselelerde daha temkinli bir tutum benimsemesine zemin hazırlamıştır. Nitekim cenazelerin karışması, cenaze yıkamada cinsiyet ve mahremiyet ilişkisi ile ihram hâlinde vefat eden kimselerle ilgili hükümler gibi konularda Nevevî, şüpheli durumlarda en emin yolu tercih ederek ihtiyat ilkesini fiilen ortaya koymaktadır. Bu örnekler, onun fetvada ihtiyatı yalnızca teorik bir ilke olarak değil, dinî sorumluluğun eksiksiz biçimde yerine getirilmesini ve ibadetlerin sıhhatini güvence altına alan bir yöntem olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Böylece Nevevî, hem hükmün dinî bütünlüğünü hem de kul haklarının korunmasını esas alan dengeli bir ihtiyat anlayışı sergilemektedir.

3.5.1. Cenazenin kefenlenmesi

Aşağıda verilen örnek, cenazenin kefenlenmesi aşamasında cenazenin temizliği ve korunmasına yönelik alınan tedbirleri ele almaktadır. İmam Şafî (r.a.) bu konuda şu ifadeleri sarf eder: “Cenazenin de üzerine bir örtü serilir ve bu pamuk cenazenin apış aralarına iyice yerleştirilir. Mümkün olduğunca çok olmalı bu pamuk. Cenazenin taşınması sırasında hareket ettirilmesinden dolayı bir şeyler çıkarsa bu pamuk emsin diye. Şayet bir hastalıktan veya bir olaydan dolayı cenazeden bir şeylerin akmasından korkulursa kefeni ile bedeni arasına keçe yerleştirilir. Bu cenazeden çıkacak nesnenin

sızmasını ve görünmesini önler. Böyle bir sızmadan korkulmuyorsa zarar vermeyecek bir bez bağlarlar. Bunu da yapmazlarsa teçhizlerinin geçerli olmasını umuyorum. Ama ihtiyatlı davranmak benim açımdan daha uygundur.”¹⁷⁸ Nevevî ise bu konuda; “*Cenaze kefenlenirken vücudun menfezlerine biraz pamuk konduğunu ifade eder.*”¹⁷⁹ İmam Şafî ve Nevevî cenaze kefenlenirken cenazeden çıkacak akıntılara karşı vücudun menfezlerine ihtiyaten pamuk konması gerektiğini belirtirler. Hatta İmam Şafî hastalık veya bir olaydan ötürü cenazen bir şeylerin akmasından korkulursa ihtiyaten kefen ile cenazenin bedeni arasında keçe kullanılmasını önerir. Bunu zorunlu bir şey olarak değil de ihtiyaten yapılmasını daha uygun bulur.

3.5.2. Müslüman ve gayri müslim cenazelerinin karışması durumunda ihtiyat ilkesinin uygulanması

Aşağıda verilen örnekte Müslüman ve gayrimüslim cenazelerinin karışması gibi fikhî açıdan karmaşık bir durumda ihtiyat ilkesinin nasıl uyguladığı ele alınmaktadır. İmam Şafî bu konuda cenazelerin kimliğinin kesin olarak ayırt edilemediği durumlarda ihtimale binaen bir Müslüman cenazesinin ihmal edilmesi ihtimaline karşı en güvenli yolu tercih eder. İmam Şafî (r.a.) bu konuda şöyle der; “*bazı adamlar boğulsa yahut ta göçük altında kalsa veya yangında ölse ve aralarında Müslümanlardan fazla veya daha az müşrik de olsa tümünün namazı kılınır. Niyet getirilirken Müslüman için getirilir müşrik için getirilmediğini*”¹⁸⁰ ifade eder. Nevevî ise bu meselede, şüpheli bir durumda ibadet sorumluluğunun eksiksiz yerine getirilmesi ve herhangi bir Müslümanın hakkının zayi olmaması amacıyla en emin yolu tercih ederek ihtiyatı fetva yöntemi olarak kullanmaktadır. Nevevî, Müslümanların cenazelerinin gayr-i Müslümlerin cenazelerine karıştığı durumda da ihtiyat ilkesine başvurur. O’na göre, Müslümanlara ait cenazeler, gayrimüslimlerin cenazeleriyle karışır ve hangisinin kim olduğu ayırt edilemez hale gelirse, bu durumda tüm cenazelerin yıkanması ve cenaze namazlarının kılınması vacip olur. Namaz, Müslüman cenazeleri niyet edilerek topluca kılınabilir. Bu yaklaşım, hem en uygun olanıdır hem de imamın açık ve kesin görüşünün bu yönde olduğunu belirtir.¹⁸¹

¹⁷⁸ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.3/333.

¹⁷⁹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.104; Nevevî, *Minhâcü ’t-tâlibîn*.151.

¹⁸⁰ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.3/289.

¹⁸¹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.111; Nevevî, *Minhâcü ’t-tâlibîn*.157; Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni ’l-Muhtâc*.4/538.

Şirbînî ise bu konuda, “*Farzın yükümlülüğünden kesin olarak kurtulabilmek için hepsinin yıkanması, kefenlenmesi, namazlarının kılınması ve defnedilmesi gerekir; çünkü farzın ancak bu şekilde yerine gelebildiğini ifade etmektedir.*”¹⁸² Verilen görüşler incelendiğinde Müslüman ve gayrimüslimlerin cenazesinin karışması meselesinde İmam Şafiî Nevevî’nin aynı görüşte olduğu görülmektedir. Örneğe ihtiyati yaklaşım olarak baktığımızda bu örnekteki ihtiyati yaklaşım, Müslümanların cenazelerinin kafirlerin cenazeleriyle karışması durumunda, tüm cenazelerin yıkanması ve namazlarının kılınmasıdır. Burada amaç cenaze ve tekfin işlemi tamamlanmadan bir Müslümanın cenazesinin gömülmesine engel olmaktır. Tek bir Müslümanın cenazesinin yıkanmadan ve kefenlenmeden gömülmemesi adına gayr-ı Müslimlerin cenazeleri de ihtiyaten yıkanıp kefenlenmektedir. Necasetin kesin bulaştığı ancak yeri tam olarak tespit edilemeyen elbisenin tamamının yıkanması örneğinde olduğu gibi burada da hiçbir Müslüman cenazesinin hakkı kaybolmasın diye tüm cenazelerin tekfini yapılır ve namazı kılınır. Bu örnekte ihtiyatin “*şüpheli durumda emin olan yolu tercih etme*” biçiminde uygulandığını net biçimde görülmektedir. Çünkü cenazeler karıştığında, hangi cenazenin Müslüman’a ait olduğu bilinmemektedir. Bu belirsizlik, doğrudan kul hakkı ve ibadet sorumluluğuyla ilgilidir: eğer cenaze namazı hiç kılınmazsa, Müslüman kimselerin cenazelerinin hakkı zayi olur; eğer sadece bir kısmına kılınırsa, eksik bir ibadet doğar. Bu sebeple Nevevî, bütün cenazelerin yıkanmasını ve topluca namaz kılınmasını emrederek, mükellefin Allah katında sorumluluktan tamamen emin olmasını sağlayan ihtiyatlı çözümü tercih eder. Nevevî’nin “*hem en uygun olanıdır hem de imamın açık ve kesin görüşü bu yöndedir*” ifadesi sadece kendi görüşünün ilmi dayanağını güçlendirme maksadı taşımamaktadır. Bu ifadesi ile fetvada ihtiyat yaklaşımını sergilemekte fetvada en sahih ve güvenilir olanı da tercih ettiğini ima etmektedir.

3.5.3. Cenaze yıkamada cinsiyet ve mahremiyet ilkesi

Nevevî’nin cenaze yıkama sürecinde cinsiyet farklılığı ve mahremiyet sınırlarına ilişkin meselelerde ihtiyat ilkesini nasıl uyguladığı ele alınmaktadır. Nevevî, hem farz-ı kifâye olan cenaze yıkama sorumluluğunu hem de cinsiyet mahremiyetine dair dinî hassasiyetleri dikkate alarak, zaruret durumlarında en güvenli ve ölçülü çözümü tercih etmektedir. Böylece o, ibadetle ilgili hükümlerde olduğu gibi cenaze işlemlerinde de

¹⁸² Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.4/538.

ihtiyatı, dinî yükümlülüklerin eksiksiz ve edebe uygun biçimde yerine getirilmesini sağlayan bir ilke olarak benimsemektedir. Erkek ile kadınların cenazelerinin yıkanması meselesinde de Nevevî, yıkayacak başka kimse olmadığı durumda karı ve kocanın birbirilerinin cenazesini yıkama mevzusunda ihtiyata başvurur. Nevevî'nin aktardığına göre; “Cenaze yıkama işinde temel ilke erkeğin cenazesini erkek, kadının cenazesini kadın yıkamasıdır. Ancak bir erkek, kendi hanımını veya cariyesini; bir kadın da kendi eşini yıkayabilir. Bu durum caizdir. Eşler arasında cenaze yıkama söz konusu olduğunda, mahrem bölgelere doğrudan çıplak elle temas etmekten kaçınmak için elin üzerine bir bez sarılması uygun olacağını”¹⁸³ ifade eder. ölümle beraber nikah düşmekte ve karı ile koca bir birine yabancı iki kişi konumuna düşmektedirler. Bu noktada koca veya karının zarureten başka kimse olmadığı için birbirlerini yıkama cevazı cenazenin teçhiz ve tekfinin farzına dayanmaktadır. Cenaze yıkanmadan defnedileceğine zarureten koca veya karı varsa birbirlerini yıkayabilirler. Ancak bu ruhsat mahremiyeti korumak ve ruhsatı belli sınırlar içinde tutmak amacıyla mahrem bölgelere doğrudan çıplak elle temas edilmemesi için elin üzerine bir bez sarılmasını uygun görülmüştür. Şirbînî'nin bu konudaki ifadesi ise şöyledir: “*kişi karısını, kadın kocasını yıkarken ellerini ölüye temas ettirmeyip ellerine bez sarmaları menduptur. Bez sarmaksızın doğrudan temas etmeleri uygun olmaz, aksi takdirde yıkayan kişinin abdesti bozulur.*”¹⁸⁴ Bu ihtiyat, hem ruhsatı sınırları içinde tutmakta hem de cenazenin mahremiyet hakkını gözetmektedir. Nevevî bu kapsamda koca ve karısı bulunmayan karşı cins arasında ölen kimsenin yıkanması meselesine de değinir. Buna göre Nevevî, “*bir kadının yanında kocası veya başka bir mahremi olmayan erkekler arasında vefat etmesi; ya da bir erkeğin, eşi veya mahremi bulunmayan kadınlar arasında hayatını kaybetmesi hâlinde, en güçlü görüşe göre cenazeye gusül verilmemesi, onun yerine teyemmüm yaptırılması gerektiğini*”¹⁸⁵ ifade eder. Bu hususta cenazenin yıkanması sorumluluğu (farz-ı kifaye) ile cinsiyet mahremiyetinin korunması hükümlerinin ikisinin de sağlanması için teyemmüme başvurulmaktadır. Bu hüküm, hem mahremiyetin korunması hem de ölüye karşı dinî yükümlülüğün mümkün olan en güvenli biçimde yerine getirilmesi açısından son derece ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Ayrıca Teyemmüm yaparken de dirseklerine kadar teyemmüm ettirilir. Kişinin edep yerlerini görmemek için gözlerini yumar ve avret yerlerine

¹⁸³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.103; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.150.

¹⁸⁴ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.4/368.

¹⁸⁵ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.103; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.150.

dokunulmadan teyemmüm ettirilir. Burada hem dini hassasiyetler gözetilmiş hem de pratik bir çözüm sunulmuştur.

3.5.4. Vefat eden kişinin temizliği ve ihram durumunda ihtiyat ilkesi

Nevevî vefat eden kişinin temizliği ve ihram durumu konusunda da ihtiyatlı yaklaşım benimser. Nevevî İhram hâlindeyken vefat eden kişiye güzel koku sürülmez; saçları ve tırnakları kesilmez. İddet süresi içinde vefat eden kadına ise, en güçlü görüşe göre güzel koku uygulanabildiğini ifade eder. O'nun aktardığına göre; İmâm Şafiî'nin son görüşüne göre, ihramlı olanlar dışında vefat eden kişilerin tırnaklarını kesmek, koltuk altı ve kasık kıllarını almak, bıyıkları düzeltmek mekruh sayılmaz. Ancak kendisi, zahir olan görüşe göre bunun mekruh olduğunu belirtir. Akabinde en doğrusunu Allah'ın bildiğini belirtir.¹⁸⁶ Şirbînî ise bu konuda; *“çünkü ölünün bedeninin bölümleri de saygıdeğerdir. Ölüye bu işlemlerin yapılmasına dair dinde bir hüküm söz konusu olmayıp bu sonradan ortaya çıkmış bir şeydir. Dinde sonradan çıkan şeylerin yasaklandığına dair sahih hükümlerin bulunduğu”*¹⁸⁷ ifade eder. Ölünün tırnaklarını kesmek, koltuk altı ve kasık kıllarını tıraş etmek, bıyıklarını kısaltmak gibi konularda farklı görüşler bulunmaktadır. Mekruh olarak değerlendirilmemesinden meselede bu konuya dair olumsuz bir yaklaşımın varlığını göstermektedir. Aksi halde *“mekruh değildir.”* İfadesi kullanılmazdı. Buna binaen Nevevî bu meselede ihtiyatlı davranarak mekruh olabilecek bir durumdan kaçınılmasını yani işlenmemesini işlenmesinden daha uygun görmektedir. Mekruh potansiyeli olan bir durumdan kaçınarak ihtiyatlı davranmaktadır. Nevevî burada fetvada ihtiyatı olanı tercih etmektedir. Her ne kadar mezhep imanının son görüşünü benimsemese de mezhep imamının konuya dair değişen görüşlerinden O şüpheli alanlarda emin olan görüşü tercih eder; ibadetle ilişkili uygulamalarda temkinli davranmayı önceler. İlmi ihtiyatın gereği olarak ta ihtilaflı meselede kendisinin yanılacağı, diğer görüşlerin doğru olabileceği ihtimali ile Allah'ın en doğrusunu bildiğini belirtir.

¹⁸⁶ İmâm Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.103; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.150.

¹⁸⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.4/378.

3.6. Zekat ile İlgili Örnekler

Nevevî'nin ihtiyat ilkesine dayalı yaklaşımı doğrultusunda zekâtın uygulama alanlarında karşılaşılan fikhî durumlar örneklenmektedir. Her örnek, ibadetin geçerliliğini koruma, hak sahiplerinin zarar görmesini önleme ve faziletli tercihlere yönlendirme amacıyla alınmış temkinli tedbirleri yansıtmaktadır.

3.6.1. Altın ve gümüş madenlerinin karışımının zekatı

Altın ve gümüş karışımından olan madenlerinin zekât yükümlülüğünün nasıl belirleneceği, özellikle malın cinsi ve miktarının kesin olarak belirlenemediği durumlarda mükellefin dini sorumluluğunu nasıl güvence altına alacağına yönelik sorunları ortaya çıkarır. İmam Şafiî ve Nevevî'nin bu konudaki görüşleri zekât'ın eksik ifa edilmesi ihtimalini ortadan kaldıran ihtiyatı ortaya koyar. İmam Şafiî (r.a.) bu konuda; “bir kimsenin altın karıştırmış olduğu gümüşü bulursa, bunları birbirinden ayırt etmek için ve onların her birinin zekatını verebilmesi için onu ateşe sokması (ayrıştırması) gerekir. Eğer, onların her birinden kendisinin bildiği miktarına göre sadakasını/zekatını verirse, bunda bir sakınca yoktur. Aynı şekilde yine miktarlarını bilmeyip artık onların her birine düşen kadarını, ya da daha fazlasını verdiğinden kesinlikle emin oluncaya kadar ihtiyatlı davranarak zekat verecek olursa bunda bir sakınca olmadığını”¹⁸⁸ belirtir. Nevevî'nin bu konuya dair ifadesi ise şöyledir: “*Gümüş ve altın karışımından oluşan bir kabın zekatı madeni çok olanına göre veya ateşte eritilip birbirinden ayrılarak her birinin zekatı ayrı ayrı verilir.*”¹⁸⁹ Hem İmam Şafiî hem de Nevevî altın ve gümüşün karışımı olan madende oranların belirsizliği durumunda kişide kesin bilgi oluşuncaya kadar zekat yükümlüsünün ihtiyatlı davranmasını uygun görürler. Nevevî'nin ihtiyati yaklaşımı daha çok madenlerin birbirinden ayrıştırılması üzerineyken; İmam Şafiî'nin ihtiyatlı yaklaşımı ise madenin karşılığı olacak miktarın daha fazlasından bir miktar ödeme yoluyla sorumluluğu düşürme üzerinedir. Her iki ihtiyati yaklaşımda da amaç, madenlerin karışımının miktarı bilinmediğinde zekatı eksik vermeme ve bununla ilgili oluşacak herhangi bir şüpheyi ortadan kaldırmaktır.

¹⁸⁸ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*, çev. M.Beşir Ersoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2019).4/32,33.

¹⁸⁹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.119; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.167.

3.6.2. Zekâtta yaş farkı ve ihtiyat ilkesinin hakkaniyet temelli yorumu

Zekât yükümlülüğünde yaş farkı bulunan hayvanların verilmesi meselesi, hem ibadetin geçerliliği hem de tarafların haklarının korunması açısından fikhî bir dikkat gerektirir. Bu bağlamda İmam Şafîî (r.a.) zekât ibadetinde taraflar arasında adaletin sağlanması ve eksikliğin muhtaçlar aleyhine sonuç doğurmamasını esas alır. Nevevî ise ihtiyat ilkesini merkeze alarak hakkaniyet temelli bir değerlendirme sunar. İmam Şafîî (r.a.) bu konuda şöyle der: “Zekatı alan kişi alması vacip olduğu yaştaki deveyi bulamaz ise bunun yerine yaşı daha büyük yahut daha küçük bir deve bulursa bu ikisinden ancak daha iyi olanı alması gerekir. Mal sahibi de onlara iyisini vermekle yükümlüdür. Eğer zekat görevlisi daha iyisini kabul etmez ise bu durumda mal sahibi, zekat görevlisinin aldığı deve ile daha iyi olan deve arasındaki farkı çıkarıp ortak paya sahip iki kişiye vermelidir.”¹⁹⁰ “Mal sahibinden iki devenin yaş farkından kaynaklanan fazla bir mal alınması gerekiyor ise mal sahibi dilerse iki koyun verir, yahut ta yirmi dirhem verir. Zekat alma görevlisi buna engel olamaz. Mal sahibi bulabiliyorsa ve fark için de yeterli geliyorsa iki koyun verir, değilse yirmi dirhem verir. Yoksullara iki koyundan veya yirmi dirhemden fazlasını vermek hususunda ihtiyatlı olması gereken kişinin mal sahibi olduğunu”¹⁹¹ belirtir. Nevevî’nin bu konuya dair ifadesi ise şöyledir: “Zekât yükümlüsü, kendisinden istenen yaşta bir deve yerine, ondan iki yaş büyük bir deve verebilir. Bu durumda, yaş farkına denk gelen bedeli zekâtı alan kişiden talep eder. Aynı şekilde, yaş farkını karşılamak şartıyla, istenenden daha küçük yaşta bir deve vermek de mümkündür. En güçlü görüşe göre bu, yakın yaşta bir devenin bulunmaması durumunda caizdir. İki muteber görüşten birine göre ise, ceza olarak verilmesi gereken ceza yerine bir seniye ile birlikte bir yaş farkını almak uygun görülmemiştir. Ancak ben derim ki, en sahih görüşe ve çoğunluk âlimlerin kanaatine göre bu uygulama caizdir. Gerçeği en iyi bilen Allah’tır.”¹⁹² Konuyla ilgili verilen görüşler incelendiğinde İmam Şafîî ve Nevevî istenen yaşta deve bulunmadığı vakit aradaki fark ödenmek üzere elde bulunan develerden verilmesi gerektiği konusunda aynı görüşte olduklarını görmekteyiz. Buna ek olarak İmam Şafîî yoksullar konusunda da mal sahibinin ihtiyatlı davranması gerektiğini söyler. Buradaki amacının yoksulların hakkının korunması olduğunu söyleyebiliriz. Konuyla

¹⁹⁰ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.3/379.

¹⁹¹ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.3/381.

¹⁹² Acat, *Minhâc*.115; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.162; Hatib eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.5/12.

ilgili örnek ve verilen görüşler incelendiğinde Nevevî'nin buradaki ihtiyati yaklaşımının hem mal sahibinin hem de zekâtı alan kişinin hakkını koruma amacını taşıdığını söyleyebiliriz. Daha büyük yaşta bir deve verilmesi durumunda, aradaki farkın zekâtı alan kişiden alınması, mal sahibinin hakkını korurken, daha düşük yaşta bir deve verilmesi durumunda aradaki farkın mal sahibinden alınması ise zekâtı alan kişinin hakkını korumaktadır. Nevevî'nin hakkaniyet ve sorumluluk dengesine dayalı bir temkinli yaklaşım sergilediği görülmektedir. O, zekâtın geçerliliğini riske atmamakla birlikte, mükellefin haksız kazanç veya eksik ödeme ihtimalini de önler. Bu nedenle yaş farkı, “yakınlık şartı”yla sınırlanmıştır. İhtiyatlı olmak aynı zamanda farklı mezheplerin ve alimlerin görüşlerini dikkate alarak, en güvenli ve en az ihtilaflı olan yolu tercih etmeyi de içerir. Nevevî görüşünde, alimlerin çoğunluğunun caiz gördüğünü belirterek kendisi de bu görüşü benimsemiştir. Nevevî'nin bu şekilde görüş belirtmiş olması hem mal sahibinin hem de zekâtı alan kişinin hakkının korunmasına yönelik alınmış bir tedbirdir diyebiliriz.

3.6.3. Zekât hayvanlarının sayımında ihtiyati ilkesine dayalı yöntemler

Zekât hayvanlarının sayımında uygulanan yöntemler, muhtemel hata ve eksiklikleri önlemeye yönelik ihtiyati yaklaşımlar olarak şekillenmiştir. Nevevî'nin bu konudaki yaklaşımı, güvenilirlik ve mekânsal koşulları dikkate alan temkinli bir fikhî tutumu yansıtır. Nevevî bu konuda şu ifadeleri sarf eder: “Hayvanlar su kenarına ulaştıklarında, tek tek sayılarak zekâtları tespit edilir. Eğer su içtikleri yerler belirli değilse, hayvanlar mal sahibinin evinin önünde sayılır. Mal sahibi güvenilir biri ise, hayvanların sayısı ile ilgili beyanına itimat edilir. Ancak güvenilir değilse, hayvanlar dar bir geçitten tek tek geçirilerek sayım yapılır.”¹⁹³ Burada geçen hayvanların su başında sayılması, su yerleri belli değilse sahiplerinin evi önünde sayılması, mal sahibinin güvenilir bir kimse olması halinde sözüne itibar edilmesi, mal sahibi güvenilir değilse hayvanların dar bir yerden geçirilerek sayılması gibi sayma yöntemleri fazla veya eksik hesaplamaların önüne geçmek, zekâtın eksiksiz bir şekilde hesaplanması için alınan tedbirlerdir.

¹⁹³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.117; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.163.

3.6.4. Buluntu mal ve rikâz hükümlerinde mülkiyetin korunması

Toprak altından çıkan kıymetli malların mülkiyetine dair belirsizlikler, fıkıh ilminde ihtiyat gerektiren durumlar arasında yer alır. İmam Şafî buluntunun cahiliye dönemine mi yoksa İslam dönemine mi ait olduğunun kesin olarak tespit edilemediği durumlarda ihtiyatlı davranmayı esas alır. Nevevî ise rikâz ve buluntu mal hükümlerini değerlendirirken mülkiyetin yanlış kişiye geçmesini önlemeye yönelik temkinli bir aktarım yöntemi benimser. İmam Şafî (r.a.) ise bu konuda şöyle der: “*Rikâz*¹⁹⁴ bir kimsenin mülkiyetin de bulunursa, bu onundur, ama cahiliye dönemi ve İslam dönemi işi olan şeyleri bulan kimse için, ihtiyatlı olan onu tanıttırmasıdır.”¹⁹⁵ Bu konuda İmam Şafî ve Nevevî’nin aynı görüşte olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her ikisi de hazinenin Müslümana veya cahiliye halkına mı ait olduğu bilinmeyen durumlarda ihtiyaten buluntu mal hükmüne tâbi tutulmasını söyler. Nevevî konuyla alakalı şöyle der; “Hazine, cahiliye döneminde yaşayanlar tarafından toprağa gömülmüş altın ve gümüş gibi kıymetli mallardır. Eğer bu hazine Müslümanlara ait bir arazide bulunur ve sahibi biliniyorsa, ona teslim edilir. Sahibi bilinmiyorsa, buluntu mal (lukata)¹⁹⁶ hükmüne tabi olur. Aynı şekilde, hazinenin Müslümanlara mı yoksa cahiliye halkına mı ait olduğu belli değilse, yine lukata hükmü uygulanır. Eğer hazine bir mescitte veya umuma açık bir yolda bulunursa, mezhep âlimlerinin benimsediği görüşe göre buluntu mal hükmüne girer. Bir kimsenin arazisinde hazine çıkarsa ve kişi onun kendisine ait olduğunu ileri sürerse, hazine ona verilir. Şayet böyle bir iddiada bulunmazsa, hazine önceki arazi sahibine teslim edilir. Bu süreç, arazinin ilk ihya edenine ulaşınca kadar devam eder.”¹⁹⁷ Nevevî, hazinenin Müslümana ait bir arazide bulunması ve sahibinin bilinmemesi halinde bir Müslümana ait olma ihtimalinden ötürü rikâz değil de buluntu kapsamında değerlendirerek şüpheden emin alana geçmektedir. Aynı tavrı Müslümana mı yoksa cahiliye dönemine mi ait olduğu bilinmediğinde de sergiler ve yine lukata hükmünü benimser. Bu iki durumda da Müslümana ait olma ihtimali olan malın mülkiyetinde temkinli bir yol izlemektedir. Hazine ve kamuya açık yolda bulunan rikâzın buluntu

¹⁹⁴ Rikâz: sahibi bilinmeyen toprağın altına gizlenmiş, sahibi bilinmeyen parayı ve her türlü kıymetli eşya. Bkz. Hamza Aktan, “*Define*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).9/87,88.

¹⁹⁵ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/44.

¹⁹⁶ Lukata: üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın mâlikinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş sahibi bilinmeyen mal. Bkz. Saffet Köse, “*Lukata*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).27/223,225.

¹⁹⁷ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.121; Nevevî, *Minhâcü’t-Tâlibîn Ve Umdetü’l-Müttakîn*.169.

olarak değerlendirilmesi de bu kapsamdadır. Kendi arazisinde ortaya çıkan rikâzın ilk ihya edene kadarki önceki sahiplerine sırasıyla başvurulması mülkiyeti koruma, hak sahibine hakkını verme noktasında gösterilen ihtiyatın ve temkinli yaklaşımın bir sonucudur. Bu detaylı sınıflandırma, Nevevî'nin fikhî meselelerde her ihtimali dikkate alarak en emin çözümü tercih etme yöntemini açık biçimde ortaya koyar. O, belirsizlik ve şüphe içeren durumlarda mülkiyetin yanlış kişiye geçme ihtimalini önlemek için ihtiyatlı bir mülkiyet aktarım yaklaşımı belirlediği görülmektedir.

3.6.5. Fitre ibadetinde geçerlilik ve fazilet dengesi

Fitre¹⁹⁸ ibadetinde gıda türü ve kalitesi, hem ibadetin geçerliliğini hem de fazilet boyutunu etkileyen unsurlar arasında yer alır. Nevevî, bu konuda ihtiyatı yalnızca bir tedbir değil, aynı zamanda ibadetin en faziletli biçimde yerine getirilmesini sağlayan bir prensip olarak ele alır.

İmam Şafiî (r.a.) bu konuda şöyle der: *“bir kimsenin arpa, buğday, kuru hurma, kuru üzüm gibi farklı daneler, temel gıdasını teşkil ediyorsa, fitır zekatını /sadakasını buğday olarak vermeyi tercih etmek ona aittir.”*¹⁹⁹ Onun buğdaydan zekatını eda etmesini daha çok severim.²⁰⁰ Bunların hangisinden verecek olursa, yüce Allah'ın izniyle onun için yeterli olur.”²⁰¹ Nevevî ise bu konuda şu ifadeleri sarf eder: *“Bir şehirde birden fazla temel gıda maddesi bulunur ve bunlardan hiçbirisi halk tarafından yaygın şekilde kullanılmıyorsa, kişi fitresini dilediği gıda türünden verebilir.”*²⁰² Şirbînî, Nevevî'nin bu görüşünü şöyle açıklar: *“Çünkü bu gıdalardan hiçbirisi diğerlerinden daha öncelikli değildir.”*²⁰³ Yine Nevevî bu gıdalar arasında en faziletli olanının, değeri en yüksek olan olduğunu belirtir. Ona göre fitre, sağlam ve kırılmamış tahıl cinsinden vermek vaciptir.²⁰⁴ Görüşleri incelediğimizde bir yerde birden fazla temel gıda varsa kişi bunlardan dilediğini fitır sadakası olarak vermekte serbesttir. Bu konuda İmam Şafiî ve Nevevî aynı fikirdedir. Nevevî bunu daha da detaylandırarak şöyle der, fitre, sağlam ve kırılmamış tahıl

¹⁹⁸ Fitre: ramazan ayının sonunda gücü yeten Müslümanın ödemekle yükümlü olduğu sadaka. Bkz. Yunus Vehbi Yavuz, *“Fitre”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).13/160,161.

¹⁹⁹ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*.4/105.

²⁰⁰ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*.4/106.

²⁰¹ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*.4/105.

²⁰² İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.125; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.173.

²⁰³ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.5/252.

²⁰⁴ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.125; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.173.

cinsinden verilmelidir. Nevevî'nin fitır sadakası ile ilgili görüşünü incelediğimizde: Fitrenin kalitesinin korunması, fitreyi kırılmış veya bozulmuş olan hububattan vermek ihtiyaç sahibine verilen sadakanın tam olarak amacına hizmet etmemesine neden olabilir. İbadetten elde edilmek istenen maksadın gerçekleşmesi adına sağlam hububatın verilmesi öngörülmüştür. Değeri en yüksek olan gıdanın tercih edilmesi” ile “sağlam ve kırılmamış tahıl cinsinden” ifadesi, ibadetin sadece geçerli değil, en faziletli biçimde yerine getirilmesini sağlayan ihtiyat uygulamasıdır. Nevevî'nin ihtiyatı yalnızca bir tedbir değil, ayrıca ibadetin fazilet boyutunu artıran bir prensip olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bu örnekte hem fitre ibadetinin geçerliliğini fetvada temkinli yaklaşımı ile sağlamakta hem de faziletli olana yönlendirmektedir.

3.7. Oruç ile İlgili Örnekler

Nevevî, Oruç ile ilgili örneklerde zamanın kesinliği, fiilin etkisi ve hükmün geçerliliği konularında belirsizlik bulunduğunda ihtiyata başvurur. Bu, ibadetin sıhhatini korumak ve dinî sorumluluğu güvenceye almak için temkinli bir yaklaşım olarak tezahür eder.

3.7.1. Hilâlin görülmesinde şahitlik

İmam Şafîî ve Nevevî şer'î vaktin tayini meselesinde yaklaşımlarında ihtiyat olduğu görülmektedir. İmam Şafîî (r.a.) bu konuda şöyle der; “*Eğer halk, Ramazan hilalini görmeyip adaletli bir kişi onu görürse, benim görüşüme göre bu husustaki rivayet dolayısıyla ve ihtiyattan ötürü onu kabul ederim.*”²⁰⁵ Nevevî Ramazan orucunun ya Şabanın otuzu tamamlanması ya da hilalin görülmesi ile vacip olduğunu belirtir. Hilalin görüldüğüne şahitlik yapan kişinin adil tek bir kişi yeterlidir. Mezhepte iki adil kişinin gerekli olduğuna dair görüşte olduğunu aktarır.²⁰⁶ Ravdâ'da iki adil kişinin şahitliğinde tartışma bulunmadığını ancak Şafîî'nin naslarındaki ezhar görüşe göre tek adil kimsenin şehadetiyle de hilalin tespit olduğunu ifade eder.²⁰⁷

²⁰⁵ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.4/174.

²⁰⁶ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.129; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.178.

²⁰⁷ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 2/355.

İmam Şafî ve Nevevî'nin ramazan hilalinin görülmesinde ihtiyaten tek adil kişinin şahitliğini yeterli görmelerinin sebebi ramazana geç başlamayı önlemek, ibadeti güvence altına almak, bir yanlışlık olmasın diye tedbirli davranmaktır.

3.7.2. İhtilâfü'l-metâli

İhtilâfü'l-Metâli' hilalin doğuş yerlerinin farklılaşması anlamındadır. Bu noktada görülen hilâl hangi bölgeler açısından bağlayıcı olacaktır. Konu fukahâ nezdinde tartışmalıdır. Nevevî konuyla alakalı şöyle der: “bir bölgede hilâlin görülmesi kesin olarak sabit olursa, o bölgeye yakın yerlerde yaşayanlar için oruç tutmak farz olur. En güçlü görüşe göre, bu hüküm uzak bölgeler için geçerli değildir. Uzaklık, sefer mesafesi kadar bir mesafe ile ölçülür. Zayıf görüşe göre ise, uzaklık ölçüsü ayın doğduğu yerlerin farklılığına bağlıdır. Ben derim ki, bu ikinci görüş en sağlam olanıdır. Gerçeği en iyi bilen Allah'tır.”²⁰⁸ Şirbînî ise, “ayın doğuş yerinin farklı olması bölgelerin hükmünün de farklı olmasını gerektirdiğini belirtir.”²⁰⁹ Nevevî'nin görüşü incelendiğinde bir bölgede görülen hilalin yakın yerlerdeki bölge için de geçerli olduğu hükmüne aynen katılmakta ancak uzak bölgelerin tayini meselesindeki ölçü de farklılaşmaktadır. Mezhepteki güçlü görüş olan sefer mesafesinden ziyade zayıf görüş olan ihtilâfü'l-metâli'yi (hilalin doğuş yerinin farklılaşması) ölçü alır. Sefer mesafesi fiziksel bir uzaklık iken ihtilâfü'l-metâli' ise doğuş zamanını merkeze alır. Nevevî mesafeyi hilalin görülmesine bağlayarak daha uzak bir mesafeyi hükmün kapsamından çıkarmaktadır. Sefer mesafesi olan 85-90 kilometre bu duruma göre uzak değil yakın bölge kapsamına girmektedir. Dolayısıyla buraları da görülen hilal kapsamına dahil edilerek Ramazan orucu gibi hassas bir ibadetin ifası için ihtiyatlı davranılmaktadır. Hilalin görülmesi durumunda Ramazan ayının başladığı ve oruca başlanması gerektiği anlamına geldiği için ramazan orucu ibadetinin güvenliği açısından ihtilâfî metâli'nin Nevevî tarafından baz alındığı görülmektedir.

3.7.3. Tahrimen mekruh kavramı üzerinden oruç ibadetinin korunması

Nevevî'nin seddi zera'i ilkesini uyguladığı aşağıdaki örnek, oruç ibadetinin manevi bütünlüğünü koruma amacıyla ihtiyatı önceleyen fikhî yaklaşımın belirginleştiği

²⁰⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.129; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.178.

²⁰⁹ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.5/370.

bir yorum zemini sunar. Bu yaklaşım, ibadeti riske sokabilecek fiillerin önlenmesini esas alarak tahrimen mekruh hükmüyle ihtiyatı güçlendirmektedir. İmam Şâfiî (r.a.) konuyla alakalı “*Oruçlu bir kimsenin eşini öpmesinden dolayı şehvetini uyandırması sebebiyle o kimseye öpmeyi mekruh görmüştür.*²¹⁰ *bu hususta ihtiyata dikkat edilmelidir ki, şehvetinin etkisinde kalarak cimaya kadar yahut kendisinden bir şeyler aktığını görecektir veya zannedecek kadar ileri gitmesin.*”²¹¹ diyerek ihtiyatlı davranılması gerektiğini söylemiştir.

Nevevî ise bu konuda şu ifadeleri sarf eder: “Oruçlu bir kimsenin, şehveti uyandıracak şekilde öpmesi mekruh kabul edilir. Şayet öpme şehveti tetiklemezse bile, oruçlu kişinin bundan uzak durması daha faziletli olur. Ben derim ki; en güçlü görüşe göre, şehveti harekete geçiren öpme tahrimen mekruhtur, yani harama yakın bir mekruhluk taşır. Gerçeği en iyi bilen Allah’tır.²¹² Şirbînî, Şehveti harekete geçiren öpmenin tahrimen mekruh olmasının nedeni ibadeti bozmaya maruz bırakmaktan²¹³ kaynaklandığını belirtir. İmam Şafî, seddi zeraî²¹⁴ gereği oruç ibadetinin zarar görmemesi için oruçlu kimsenin eşini öpmesini mekruh görmüştür. Nevevî farklı olarak “tahrimen mekruh” diyerek kerahet türünü netleştirmiştir. Bunun da oruçlu kişinin şüpheli durumları terk etmesinin, ibadetinin manevi bütünlüğünü koruma ve orucunu riske atmaması için alınmış bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

3.7.4. Şer’î vakit belirsizliğinde ibadetin geçerliliğini güvence altına alma

Nevevî; bir kimsenin kendi görüşüyle oruca başlaması sonucunda, sonradan Ramazan ayının tam ay olduğu sabit olursa, bir gün kaza etmesi gerektiğini belirtir. O, konuyla alakalı olarak şöyle der; “Eğer kişi görüşüne göre tuttuğu orucun Ramazan’dan önceki aylara denk geldiği anlaşılır ve daha sonra Ramazan’ı idrak ederse, Ramazan ayında yeniden oruç tutması gerekir. Ancak Ramazan ayının kendisine beyan olmaması

²¹⁰ Bkz. Burhan Demir, *Şâfiî Mezhebine Göre İbadetlerde İhtiyat Uygulaması* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2024).39; İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*,2019.4/186.

²¹¹ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/187.

²¹² İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.133; Nevevî, Minhâcü’t-tâlibîn.181.

²¹³ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*.5/422.

²¹⁴ Şer’an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mübah fiillerin yasaklanması anlamındaki terim. Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, “*Sedd-i Zerâi*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).36/277,282.

durumunda, İmam Şafî'nin son kavline göre orucunu kaza etmesi vaciptir.”²¹⁵ Bu bağlamda ihtiyat, şer'î yükümlülüklerin zaman ve miktar açısından eksiksiz yerine getirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ayın tam olduğu sonradan kesinleştiğinde eksik kalan bir günün kaza edilmesi, tutulan ayın ramazan olmadığından anlaşılması halinde Ramazan ayında tekrar orucun tutulması veya tuttuğu ayın ramazan olmadığı anlayıp da Ramazan belirlenemezse tuttuğu bir ayı kaza etmesi ibadetin geçerliliğini sağlamak içindir. Orucun kaza ve iadeleri ibadetin geçerliliğini güvenceye almak adına alınan tedbirlerdir.

3.7.5. İbadette şüpheyi karşı tedbir

İbadetlerin sıhhati, yalnızca niyet ve fiille değil, aynı zamanda zamanın yakînî bilgiyle tespitiyle teminat altına alınır. Bu çerçevede, şüpheyi mahal bırakmayan bir teyit arayışı, ihtiyat ilkesinin ibadet zamanlarına dair fikhî uygulamalarda nasıl tezahür ettiğini göstermektedir. İmam Şafî (r.a.) bu konuda şöyle der: “*Oruç açmakta acele edilerek onun geciktirilmemesini müstehab görürüm. Kişi, adeta bunda bir fazilet olduğu görüşündeymiş gibi kasten geç oruç açması halinde ise, geciktirmeyi mekruh görürüm.*”²¹⁶ Nevevî ise konuyla ilgili şöyle der: “*Oruçlu kimse, gündüzün bittiğine kesin olarak emin olmadan iftar etmemelidir.*”²¹⁷ Konuyla ilgili görüşler incelendiğinde Nevevî'nin Şafî'den farklılaştığı söylenemez. Şafî'nin ifade etmek istediği zaman girmesine rağmen kişinin tehiri fazilet olarak görerek orucu açmamasıdır. Nevevî'nin ifadeleri ise iftar vaktinin kendisine dairdir. Nevevî kişinin ihtiyatlı davranmasını önerir. Şirbînî ise bu konuda, İhtiyata uygun olan davranış gündüzün sonunda güneşin batışını bizzat görmek vb. bir yolla kesin olarak emin olduktan sonra bir şey yiyip içmektir. Kişinin böyle yaparak yanlış yapmadığından emin olduğunu²¹⁸ belirtir. Bu bağlamda, “*gündüzün sona erdiğine kesin olarak emin olmadan iftar etmemek*” yönündeki yaklaşım, ihtiyati tedbir ilkesinin bir tezahürüdür. Özellikle ibadetlerde zaman, niyet ve fiil gibi unsurların yakînî bilgiyle teyit edilmesi, hem ibadetin sıhhati hem de kişinin dinî sorumluluktan kurtulması açısından elzemdir.

²¹⁵ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.131; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.179.

²¹⁶ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/181.

²¹⁷ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.133; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.181.

²¹⁸ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*.5/427.

3.7.6. Ramazanda oruç bozma kefareti

Ramazanda oruçlu iken cinsel ilişki ile orucun bozulması durumunda gerekli olan kefareti ve bu kefaretin uygulanışında ihtiyat yaklaşımı görülmektedir. İmam Şafiî bu konuda şöyle der: “Bir bedevi Nebi (sav)’ın huzuruna saçlarını yolarak, bağrına vurarak ve şöyle diyerek geldi: O uzak olasıca helak oldu. Nebi (sav): ‘O da ne demek oluyor?’ buyurdu. Adam: ‘Ramazan’da oruçlu olduğum halde eşimle cima ettim’ dedi. Rasulullah (sav): ‘Bir köleyi hürriyete kavuşturabilir misin?’ buyurdu. Bedevi, hayır dedi. Rasulullah (sav): ‘Bir büyük baş kurban kesebilir misin?’ buyurdu. Adam hayır, dedi. Rasulullah (sav): ‘Bir otur’ buyurdu. Derken Rasulullah (sav)’a bir zenbil kuru hurma getirildi. Allah Rasülü (sav): ‘Bunu al ve tasadduk et’ buyurdu. Adam: ‘Benden daha muhtaç hiç kimse bulamıyorum’ buyurdu. Rasulullah (sav): ‘Onu ye ve o işi yaptığın günün yerine bir gün oruç tut’ buyurdu.²¹⁹ Bu hadisi aktardıktan sonra; “*Onu ye ve ailene yedir*” geldiğini belirtir. ona göre haberde geçmemesine rağmen mustahab ve ihtiyata daha uygun olan Kefaret yahut kefaretin bir bölümü, gücü ne zaman yeterse yerine getirmek üzere üzerine borç olarak kalmış olmasıdır.²²⁰ Şâfiî’nin ihtiyata daha uygun gördüğü ihtimal Nevevî’nin ifadeleinde daha belirgin şekilde görülmektedir. Nevevî konuyla ilgili şöyle der: “Oruç kefareti, ramazan ayında bir günlük orucu cinsel ilişkiyle bozmakla vacip olur. Ramazan ayında bu durumda olan kimse; kefareti olarak mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturur, bunu yapamayan peş peşe iki ay oruç tutar, bunu da yapamayan altmış miskine yiyecek verir. Bu kefaretlardan hiçbirini yapamayan kimse en zahir görüşe göre kefareti zimmetinde borç olarak kalır. Muktedir olduğu vakit bu üç çeşitten birini yapar.”²²¹ Konuyla ilgili İmam Şafiî ve Nevevî’nin görüşleri incelendiğinde, İmam Şafiî’nin kefaretin güç yetirilebildiği zaman yerine getirilmesini müstehab ve ihtiyaten uygun görmesi ve Nevevî’nin kefaretin güç yettiği zaman borç olarak yerine getirilmesini dile getirmesi ihtiyati bir yaklaşımdır. Bu ibadetin sorumluluğunu koruma açısından temkinli bir davranıştır.

²¹⁹ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*.4/189.

²²⁰ İmam Şafiî, *El-Ümm Tercümesi*.4/190.

²²¹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.137; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.185.

3.8. Hac ile İlgili Örnekler

Nevevî, hac ibadetine dair hükümlerde ihtiyatı; zamanın yakînî bilgiyle tespiti, ibadetlerin sıralı ve sahih biçimde icrası, şüpheli durumların haram kapsamına alınması ve zaruret hâllerinde kolaylık sağlanması gibi alanlarında öne çıkarır. Bu yaklaşım, hem ibadetin sıhhatini hem de bireyin dinî sorumluluğunu güvence altına almayı amaçlar.

3.8.1. Hacda ihram yerinin belirlenmesinde ihtiyat

İhram yerinin belirlenmesi konusunda İmam Şafîî'nin ihtiyatı, ibadetin geçerliliğini güvence altına almaya yönelik alt sınırı belirleyen bir tedbir niteliğindedir. Nevevî, ise hac ibadetinde ihram yerinin mîkat²²² sınırında belirlenmesini sahih hadislerle temellendirerek, ibadetin geçerliliğini ve uygulama birliğini önceleyen ihtiyatî bir yaklaşım sergiler. Konuyla ilgili olarak İmam Şafîî (r.a.) der ki: *“bir rivayete göre, Hac ve umre için mîkatlar aynıdır. Ama isteyen bunlardan önce de ihrama girebilir, isteyen buralarda ihrama girer. Fakat buraları ihramsız geçmez. Biz de bunu kabul ediyoruz.”*²²³ İmam Şafîî, umre ve hac için belirlenen mîkat alanlarının ortak olduğunu kabul etmekle beraber, kişinin bu sınırdan önce de ihrama girmesine cevaz vermiş ancak mîkat alanlarının ihramsız geçilmesini uygun görmemiştir. İmam Şafîî'nin mîkat alanlarının ihramsız geçilmesini uygun görmeyerek ibadetin geçerliliğini güvence altına alan ihtiyat çizgisini oluşturmuştur. Nevevî ise şöyle der: *“Hacca gitmek isteyen kişinin, ailesi ve yakınlarının bulunduğu yerden ihrama girmesi daha faziletli kabul edilmiştir. Ancak başka bir görüşe göre, ihrama mîkat sınırında girmesi daha üstün sayılır. Ben diyorum ki en zahir görüşe göre kişinin mîkatta ihrama girmesi daha faziletlidir. Bu tercih, sahih hadislerle de uyumludur. Gerçeği en iyi bilen Allah'tır.”*²²⁴ Nevevî bu örnekte ihrama girme konusunda belirsizlikleri önlemek ve farklı uygulamaların önüne geçmek amacıyla hac ibadetinin sahih hadislerle uygun olacak şekilde standart bir uygulama ile yerine getirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu görüş ibadetlerin düzenli, doğru ve tam anlamıyla yerine getirilmek için alınmış bir önlem olarak ele alınabilir.

²²² Hac ve umre ibadeti için ihrama girilecek günleri (el-mîkâtü'z-zamânî) ve yerleri (el-mîkâtü'l-mekânî) ifade eder. Salim Öğüt, *“Mîkât”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).17/51,53.

²²³ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.4/298.

²²⁴ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.146; Nevevî, Minhâcü't-tâlibîn.194.

3.8.2. Mîkat hizasında ihrama girme

Mîkat olmayan yollardan hac veya umre yapan kimselerin ihrama nerede girmesi gerektiği meselesinde İmam Şafîî ise şöyle der: “Bir kimse, bir deniz yahut bir kara yolunu mîkat yerlerinin cihetinden başka bir taraftan takip edecek olursa, hac için bu mîkat yerlerinin hizasına düşen yerleri tespit ederek ihrama girer. Bununla birlikte ihtiyatlı davranarak böyle bir yerden önce ihrama girmesini daha çok severim.”²²⁵ Nevevî ise konuyla ilgili şu ifadeleri sarf eder: “*Mîkatı olmayan yoldan hac veya umreye giden kimse, bir mîkat hizasına geldiğinde ihrama girer. İki mîkatın hizasına gelirse en sahih görüşe göre Mekke’ye en uzak olan mîkatta ihrama girer.*”²²⁶ Nevevî iki mîkat hizasına geldiğinde daha uzak olan mîkatta ihrama girilmesini tercih ederek ihtiyatlı davranmıştır. Kişi böyle davranarak ihramsız bir şekilde mîkatı geçme ihtimalini ortadan kaldırır. Gerek Şafîî’nin gerekse de Nevevî’nin yaklaşımında mîkat yerlerine ihramlı girme noktasında hassasiyetin olduğu görülmektedir.

3.8.3. İhramlı kimsenin saç kesmesi

İmam Şafîî konuyla alakalı ifadesi şu şekildedir: “*İhramlı bir kişi saç tıraş etmez eğer ihtiyatlı davranacak olursa, saç bulunan bir azasını kesmesi halinde fidye vermesini daha çok severim.*”²²⁷ Başka bir ifadesinde ise “*ihramlı olan bir kimse başını yıkadığı zaman, saçını hafif ya da sert bir şekilde hareket ettirip de ellerine bir miktar saç gelecek olursa, ihtiyata uygun olan davranışın fidye verilmesi gerektiği*”²²⁸ olduğunu belirtir. Şafîî’nin ifadelerinde muğlak bırakılan saç tel sayısı Nevevî de belirgin hale gelmiştir. Nevevî konuyla alakalı olarak şu ifadeleri sarf eder; “*ihramlı kişinin bedenindeki saçları tıraş etmesi veya tırnaklarını kesmesi haramdır. Üç tel kıl veya üç tırnak gideren kimse tam fidye vermelidir.*”²²⁹ Nevevî’nin ihtiyatı, ihramlıyken saç kesilmesi durumunda hukuki sorumluluğun alt sınırı “*üç tel kıl veya üç tırnak*” şeklinde belirleyerek hükmü netleştirmektedir.

²²⁵ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.4/299.

²²⁶ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.146; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.193.

²²⁷ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.4/470.

²²⁸ İmam Şafîî, *El-Ümm Tercümesi*.4/315.

²²⁹ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.158; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.206.

fiiller kendisine helal hale gelir. Aynı şekilde, en sahih görüşe göre avlanmak ve nikah akdi yapmak da bu aşamada caiz olur. Ancak ben derim ki; en açık ve güçlü görüşe göre, nikah akdi bu noktada henüz helal değildir. Gerçeği en iyi bilen Allah'tır. Üçüncü işlem olan Ziyaret tavafı tamamlandığında ise ikinci tahallül gerçekleşir ve ihramla ilgili tüm yasaklar sona ermiş olur.”²³² Örneği incelediğimizde verilen görüşün aksine Nevevî'nin nikah akdi yasağının devam ettiğini belirterek ihram yasaklarının tam olarak kalkmadığını vurguladığını görmekteyiz. Nikah gibi ciddi bir sözleşmenin ayrı tutulması kişilerin nikahının geçerliliğini koruma ve şüpheden arındırma gayretidir. İhram yasaklarının tam olarak kalkması için ikinci tahallül devresini beklediği görülmektedir. bu evrede tüm yasakların kalktığı noktasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Nevevî, ihram yasaklarının kademeli kalkışında nikah akdini ayrı bir konumda değerlendirerek, bu fiilin ancak ikinci tahallül sonrası helal olacağını belirtir. Bu yaklaşım, nikahın geçerliliğini koruma ve şüpheden uzaklaştırma amacıyla ihtiyatî bir tutum sergiler.

3.8.6. Kıran haccında ikamet şartı ve ibadetin düzenliliği

Nevevî'ye göre, “*Kıran haccına niyet eden kimsenin, Temettü haccında olduğu gibi kurban kesmesi gerekir. Ancak ben şöyle derim: Kıran haccı yapan kişinin Mescid-i Haram civarında ikamet edenlerden olmaması gerekir. Gerçeği en iyi bilen Allah'tır.*”

²³³ Kıran Haccı'nda umre ve hac ibadetleri birlikte yapılır. Bu hacc çeşidi genellikle Mescid-i Haramda oturmayanlar tarafından daha çok tercih edilir. Hem uzaklık hem de maddi açıdan düşünüldüğünde uzakta oturan kimseler kıran haccını tercih ederler. Örneği incelediğimizde Nevevî'nin Kıran Haccı için Mescid-i Haramda oturmayanlar şartını koştığını görmekteyiz. Burdaki amacın kişinin imkan ve maddi açıdan güç yetirilebildiği düşüncesiyle Mescid-i Haramda oturan kimselerin hac ve umre ibadetlerinin Kıran Haccı yaparak aynı anda yapılması yerine ayrı ayrı yapılarak geniş bir zamana yayılması ve düzenli bir biçimde hac, umre gibi ibadetlerinin hakkıyla yerine getirilmesi açısından konulmuş bir şart olduğunu diyebiliriz. Uzak bölgelerin mazereti sebebiyle uygun görülen bir pratiğin mazeret sahibi olmayan mukimler için uygun görülmemesi ibadetlerin selametini sağlamaya dönük olarak değerlendirilebilir.

²³² İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.154,155; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.203.

²³³ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.158; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*.205.

3.8.7. Harem bölgesinde av yasağı

Harem bölgesindeki av yasağı ile ilgili İmam Şafî (r.a.) şu rivayeti zikreder: *“İhramlı bir kimse, eti yenenlerden başkasının fidyesini vermez.”*²³⁴ başka bir ifade de ise İmam Şafî (r.a.) şu ifadeyi sarf etmektedir: *“Daha çok sevdiğim bir diğer husus ise, av hayvanını yaraladıktan sonra gözünden kaybolursa, ihtiyaten onun fidyesini verilmesidir.”*²³⁵ İmam Şafî (r.a.) göre, eti yenmeyen hayvanlar için fidye verilmez eti yenilen av hayvanları yaralansa dahi ihtiyaten fidye verilir. Nevevî ise bu konuda Harem bölgesinde av yasağını evcil ve yabani hayvanların melez yavrularını da kapsayacak şekilde genişleterek, ihtiyatî yaklaşım ortaya koyar. Bu yaklaşım, muhtemel günah riskini bertaraf etmeye yönelik temkinli tutumun bir yansımasıdır. Nevevî şöyle der: *“Harem bölgesi içinde, eti helâl olan her türlü kara av hayvanını avlamak yasaktır. Ben derim ki; eti yenen evcil hayvan ile yabani kara hayvanının çiftleşmesinden doğan yavruların avlanması da haram hükmündedir. Gerçeği en iyi bilen Allah’tır.”*²³⁶ Nevevî’nin görüşüne göre zikri geçen hayvanların harem bölgesinde avlanması haramdır. İhramlı kişi bu hayvanları avlarken telef ederse değerini tazmin eder. Örnekte görüldüğü üzere eti yenebilen hayvanların yavrularının avlanmasının hükmünü netleştirmeye yönelik bir tutum söz konusudur. Nevevî haram av yasağına eti yenen ve yabani kara hayvanının birleşmesinden meydana gelen yavruları da dahil ederek konuyu daha geniş bir çerçevede ele almıştır. Durum incelendiğinde Nevevî’nin ihtiyaten şüphe içeren durumlarda günaha düşmemek adına Şüpheli durumları haram kabul etme prensibini benimsediği, helal ve haram sınırlarını daha dikkatli belirlemek adına ihtiyat ilkesi gereği bu şekilde hüküm vermiş olduğunu söyleyebiliriz.

3.8.8. Harem bölgesinde bitki kesimi

Harem bölgesindeki bitkilerin kesilmesi konusunda İmam Şafî (r.a.) konuyla alakalı olarak şöyle der: *“Kişi, ister ihramlı ister ihramsız olsun, Harem bölgesi içindeki ağaçlardan bir şey keserse, cezasını öder. Küçük ağaçtan ötürü bir koyun, büyük ağaçtan*

²³⁴ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/477.

²³⁵ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/472,473.

²³⁶ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.159; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.206,207.

ötürü bir inek ceza olarak kesilir.”²³⁷ İmam Şafî (r.a.) ihramlı ihramsız fark etmeksizin harem bölgesinde ağaç kesen kimsenin cezasının bedelini vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Nevevî ise Harem bölgesindeki bitki örtüsüne dair hükümlerde, yasak alanı netleştirilerek şüpheli durumları bertaraf etmeyi hedeflerken; zararlı otlar ve tedavi amaçlı kullanım gibi istisnalarla ihtiyatı insani ihtiyaçlarla dengeler. O, bu konuda şöyle der: “Harem bölgesi içinde kendiliğinden biten otları koparmak haramdır. En zahir görüşe göre, özel olarak dikilmiş ot ve ağaçları kesen kişi tazminle yükümlü olur. Büyük bir ağacı kesen kimse bir sığır, küçük bir ağacı kesen ise bir koyun fide vermekle mükelleftir. Mezhep âlimlerinin benimsediği rivayete göre, özel olarak yetiştirilen ağaçları kesmenin hükmü, doğal olarak yetişenleri kesmekle aynıdır. Ancak izhir adı verilen bitkiyi koparmak ve yine âlimlerin ittifakıyla dikenli ve zarar veren bitkileri, örneğin böğürtlen dikenini koparmak caizdir. En güçlü görüşe göre, Harem bölgesindeki otları hayvanlara yem olarak kullanmak veya tedavi amacıyla koparmak da caizdir. Gerçeği en iyi bilen Allah’tır.”²³⁸ Şafî’de harem bölgesindeki ağaçlar şeklinde genellik Nevevî de kendiliğinden yetişen ile özel olarak yetiştirilenler şeklinde netleştirilmekte muhtemel muğlaklık giderilmektedir. Bu örnekte özel olarak yetiştirilen ağaçların kesilmesi ile kendiliğinden yetişen ağaçların kesilmesi aynı hükme tabi tutularak yasak garanti altına alınmaktadır. İstisna olarak İzhir gibi zararlı bitkilerin koparılmasının caiz olması ve bazı otların tedavi maksadıyla koparılması da bu bölgede yaşayan kimselerin hayatını kolaylaştırmaya ve kendilerine zarar veren unsurların yok edilmesine yöneliktir. Nevevî’nin ihtiyat anlayışında bir yandan haramın kapsamı genişletilerek şüpheli alandan uzaklaşılırken diğer yandan insanın hayatını zorlaştıran unsurlar ile zaruret olan tedavi bu kapsam dışında tutularak katı bir ihtiyat anlayışı uygulanmamaktadır. Şüpheli alandan emin alana geçerken insanın gündelik hayatı ve sağlığı da düşünülerek bir denge gözetilmektedir.

²³⁷ İmam Şafî, *El-Ümm Tercümesi*.4/476,477.

²³⁸ İmam Nevevî, *Minhâc Tercümesi*.159; Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn*.207.

4. SONUÇ

Bu araştırmamızda ihtiyat kavramına, onun kavramsal çerçevesine değinilmiştir. İslam hukukunda ihtiyat, genellikle bir eylemin veya davranışın meşruiyeti veya haram olup olmaması konusunda belirsizlik olduğunda takınılması gereken bir tutumdur. İhtiyat, özellikle fikhî meselelerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. İhtiyat, kişinin Allah'ın hükümlerine uygun hareket etmek için alması gereken her türlü önlemi alma anlamına gelir. Bu bağlamda, ibadetlerde ihtiyat kişinin aleyhine işleyen bir mekanizma gibi görünebilir. Ancak ibadetlerin selameti için mükellef birey olanla yetinmeyip ekstra işlemlere başvurmaktadır.

Nevevî, Minhâc'ında ihtiyatın, hüküm verirken dini sorumluluğu güvenceye altına alma, Allah'a ve kullara karşı sorumluluğu yerine getirirken dikkatli olma, güvenli görüşü alma, ilmî istidlal gibi gerekçelerle ihtiyata başvurduğu söylenebilir. İhtiyat için hasen ve müstehap kavramlarını kullanması onun en azından bunun hükmü konusunda Nevevî'nin anlayışı hakkında bizlere fikir vermektedir. Özellikle ibadetler konusunda ve insanların hayatını, malını veya namusunu korumak için alınacak tedbirlerde ihtiyat esas alındığı görülmektedir. Minhâc'ta ihtiyat kavramı, hüküm verirken doğruyu bulma ve adaleti sağlama, şüphe ve belirsizlik durumlarında dinî sorumluluğu güvence altına alma amaçlarıyla kullanılır. Ayrıca Nevevî, ihtiyatı mükellefin yükünü hafifletici bir ilke olarak da kullanır. Kokusuz kabarcık sıvısının temiz kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi, ihtiyat yalnızca yasaklardan kaçınma değil, zorlukları azaltma ve kolaylaştırma bağlamında da değerlendirilmektedir.

Tüm bu yönleriyle ihtiyat, Nevevî'nin fıkıh metodolojisinde çok boyutlu bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Hem ibadet hem muamelât hem de fetva sürecinde işlevsel hâle gelen ihtiyat, onun ilmî titizliğini, dinî hassasiyetini ve adalet merkezli yaklaşımını yansıtır. Bu bakımdan Nevevî'nin ihtiyat anlayışı, yalnızca bir tedbir mekanizması değil; dinî sorumluluğu, kul hakkını ve ilmî güvenliği aynı ekseninde buluşturan bütüncül bir prensip olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Acet, Semih. “İmam Nevevî’nin el-Minhâc İsimli Eserindeki Şerh Metodu”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12/25,46. (2019), 28.
- Akçay, Mervenur. *İslam Borçlar Hukukunda İhtiyat İlkesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aktan, Hamza. “*Define*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur’an-ı Kerim Meali*. Ankara, 18. Basım, 2015.
- Apaydın, H.Yunus. “*İhtiyat*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Atar, Fahrettin. “*Tedbir*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ateş, Fatma. *İslam Hukukunda Allah Haklarında İhtiyat Ve Müsamaha İlkesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aybakan, Bilal. “*el-Mühezzeb*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-. *el-Fakîh ve ’l-mütefakkih*. thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Girâzî. Suudi Arabistan: Dârü İbnü’l-Cevzî, 2. Basım, 1421.
- Başaran, Selman. “*El-Ezkâr*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Belka, İlyas. *el-ihyât Fi’s-Şerî’ati’l-İslâmiyye (İslam Şeriatında İhtiyat)*. Beyrut, Lübnan: Müessese el-Resâle Nâsirûn, Birinci Baskı., 1424.
- Boynukalın, Mehmet. “*Teyemmüm*”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Ta’rîfât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1.Baskı., 1997.

- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. thk. salâh b. Muhammed b. 'Aveyde. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. “Adalet”*Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa. “İhsan”,*Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çalış, Halit. “Zaruret”,*Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çelik, İmran Hüseyin. *İmam Nevevî Ve Fıkhi Tercihleri*. Ankara: TDV Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Demir, Burhan. *Şâfiî Mezhebine Göre İbadetlerde İhtiyat Uygulaması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2024.
- Doğan, Ahmet. *İmam Nevevi Ve Fetva Anlayışı*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Sedd-i Zerâi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2013.
- Eşit, Yusuf. “Fıkıhî Hükümlerin Kat’î-Zannî Ayrımının İslam Medeniyetindeki Hoşgörü Kültürüne Katkısı”. *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. III/415-425. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Günay, Hacı Mehmet. “Şüphe”,*Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hammad, Muhammed Kemal Ali. “el-ihitiyât ve Eseruhu fî-Tercîhat: Dirâse Usûliyye”. *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabîyye li'l-Benât bi-Demanhûr* 3/7 (2022), 65.
- Hatîb eş-Şîrbînî. *Muğni'l-Muhtâc (Minhâcû't-Tâlibîn Şerhi) Türkçe Çeviri*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac yayınları, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 20 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâr Sâdır, Beyrut, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, Üçüncü Baskı., 1414.

- Acat, Mithat. *Açıklamalı Minhâc Tercümesi*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2003.
- İmam Şafî. *El-Ümm Tercümesi*. çev. Musa Özdemir - Vahdettin İnce. İstanbul: Buruc Yayınları, 2013.
- İmam Şafî. *El-Ümm Tercümesi*. çev. Musa Özdemir. İstanbul: Buruc Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İmam Şafî. *El-Ümm Tercümesi*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Buruc Yayınları, 2015.
- İmam Şafî. *El-Ümm Tercümesi*. çev. M.Beşir Ersoy. İstanbul: Buruc Yayınları, Birinci baskı., 2019.
- İyibilgin, Orhan. “Müslüman Şahsiyetin Korunmasında Takva Kavramı”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1,25:172-193. (Ocak 2024), 179.
- Kandemir, M.Yaşar. “Nevevi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kandemir, Prof.Dr.Mehmet Yaşar Kandemir. *El-Ezkâr Tercüme Ve Şerhi*. 2 Cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Kılıç, Muharrem. “Mürâât-Hilâf”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. Basım, ts.
- Koçyiğit, Dr.Öğrt.Üyesi.Yakup. *Kırk Hadis Şerhi*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021.
- Köse, Saffet. “Lukata”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Köstü, Ayşegül. *İmam Nevevî'nin “Kırk Hadis” Adlı Eserinde Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kutluer, İlhan. “Hikmet”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Memduhoğlu, Adnan. *Şâfi Mezhebi'nin Sistemleşmesine Katkısı Bağlamında Bir Fakih Olarak İmam Nevevî*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük. *Riyâzü's-Sâlihîn İmam Nevevî “Peygamberimizden Hayat Ölçüleri”*. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2001.
- M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük. *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme Ve Şerhi*. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şerîf en-. *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. thk. Züheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1991.

- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Türâsi'l-'Arabiyye, 1392.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2005.
- Okuyucu, Nail. *İslam İlim Geleneğinde Nevevî*. Yenimahalle Ankara: TDV Yayınları, Birinci Basım., 2022.
- Öğüt, Salim. "Mikât", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özen, Şükrü. "İhtilaf", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Pala, Ali İhsan. *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Pehlivan, Zuhâl. *Hanefî Mezhebinde İhtiyat Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Polat, Abdülbari. *Şafîiler için Sorulu Cevaplı İmam Nevevî'nin Fetvaları*. Topkapı İstanbul: Kahraman Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Teklif", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Sumaî, Muhammed Ömer. "Nazariyyetü'l-İhtiyât el-Fikhî: Dirâse Te'sîliyye Tatbîqiyye. Doktora Tezi, Câmiatü'l-Ürdüniyye". *Ürdün Üniversitesi*, 13,14.
- Şâkir, Munîb b. Mahmûd. *el-amel bi'l-ihtiyât fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrut, Lübnan: Dâr İhyâ'ü't-Türâs el-'Arabî, Birinci baskı., 1998.
- Şîrâzî, Cemâluddîn İbrâhim b. 'Alî b. Yûsuf Ebû İshâk eş-. *el-Luma' fi usûli'l-fikh*. thk. Muhyiddin Dîb Mestû - Yûsuf Ali Büdeyvî. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1995.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b Ali b Yusuf eş-. *el-Lüma'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yaşaroğlu, M.Kamil. "Minhâcü't-Tâlibîn", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Fitre", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Yavuz, Yunus Vehbi. “Hayız”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Zerkeşî, Ebû ‘Abdullah Bedreddîn Muhammed. *el-Bahru ’l-muhît fî usûli ’l-fikh*. 8 Cilt. Dârü’l-Kütübî, 1994.

